

Jesus døde *for oss*:
En undersøkelse av *stedfortreder-tanken*.

Våren 2021

Gina Marie Reisæter-Thu

Veileder Gunnar Innerdal

Masteroppgave i Teologi med fordypning i systematisk teologi
ved NLA Høgskolen Bergen

SAMMENDRAG

Denne oppgaven er en systematisk teologisk oppgave som undersøker et sentralt aspekt ved Jesu død. Problemstillingen som oppgaven har til hensikt å besvare, er: *Hva er den beste systematiske teologiske tolkningen av stedfortredelse som aspekt ved betydningen av Jesu død på korset?*

Dette er viktig å undersøke nærmere da det legger føringer for hva en kan si var Jesu rolle på korset, som er noe av det mest sentrale, sammen med oppstandelsen, i den kristne tro. Den kristne tro er også rammen for oppgaven.

Oppgaven undersøker det bibelske materiale knyttet til Jesu død, der noen sentrale bibeltekster trekkes frem og undersøkes nærmere. I den anledning møter vi et par greske preposisjoner som er med på å danne grunnlaget for hvordan man forstår *stedfortredelse* knyttet til Jesu død, nemlig *ὐπέρ* og *περί*. De oversettes til å bety *for oss, i vårt sted, på våre vegne*, eller *til vår fordel*. Ved ulike måter å forstå dette på, ser vi at ulike teologer anvender ulike begreper for å forklare Jesu rolle på korset. Ordet *stedfortreder* kommer fra det tyske ordet *Stellvertretung*. På engelsk derimot brukes et større mangfold av ord. Var Jesus vår *substitutt*, vår *representant*, eller vår *vikar*? Døde Jesus for oss i *solidaritet*, eller kjente Jesus på en *identifikasjon* med menneskene, som derfor gjorde det mulig å gå i døden for dem?

Dette er spørsmål og begreper som gjøres rede for og diskuteres opp mot hverandre. Det er også foreningen mellom teologers bruk og forståelse av disse begrepene opp mot det bibelske grunnlaget som ligger til grunn for det som konkluderes til å være *den beste systematiske teologiske tolkningen*.

Min konklusjon på oppgaven har derfor blitt at noen begreper er vagere og mindre presise enn andre, spesielt da solidaritet. Identitet er et godt begrep som tydeliggjør at Jesus ble menneske og ble gjort til synd. Inkarnasjonen er også en forutsetning for at Jesus regnes som vår representant. Det viktigste argumentet for Jesu representative rolle er imidlertid forholdet mellom Jesus og Adam. Substitusjon er det tredje begrepet, slik jeg ser det, går svært godt overens med det bibelske grunnlaget. I det tydeliggjøres det at menneskenes synd legges, eller gis, til Jesus på korset. Det innebærer altså et bytte, hvor vi også får del i hans rettferdighet.

FORORD

I skrivende stund har politikerne begynt gjenåpningen av samfunnet, etter over et år med usikkerhet, restriksjoner og mye smitte knyttet til Covid-19. Det har satt sine spor i hverdagen og i arbeidsprosessen. Uansett hvordan situasjonen og livet har vært, har jeg hatt mulighet til å jobbe med, og klart å fullføre en utrolig spennende masteroppgave. Selv om min forskning og skriving nå er fullført, er tematikken noe vi aldri kan bli ferdig med. Denne perioden har vist meg at man bare berører et lite snev av temaet, og at det alltid er mulig å dykke dypere for å undersøke flere sider eller å gå enda mer i dybden på tematikken. Denne oppgaven er derfor ment til å fortsette å belyse et viktig tema i systematisk teologi og i den kristne troen, samtidig som man må være ydmyk overfor det store havet av materiale som finnes, som jeg ikke har hatt mulighet til å undersøke.

Takk

Til tross for situasjonen vi nå er i, hvor en masterstudent kan kjenne på manglende kontakt og føle seg alene i skrivingen, har jeg aldri stått alene. Denne oppgaven hadde aldri blitt til hadde det ikke vært for flere helt sentrale personer, som alle fortjener mer enn bare en takk.

Først og fremst vil jeg gi en spesiell takk til min veileder, Gunnar Innerdal. Takk for gode samtaler, råd, litteratursøk, gjennomlesning og konstruktive tilbakemeldinger. Det har vært helt nødvendig og til stor hjelp gjennom denne prosessen.

En takk til NLA, for noen lærerrike år som både bachelor- og masterstudent hos dere.

Deretter må jeg gi en stor takk til min mann Halvor, som har vært tidenes støttespiller i hverdagen, men også i arbeidet med masteren. Takk for samtaler, diskusjoner, gode ord, støtte og tilrettelegging som har gjort dette mulig å gjennomføre. Her må også Hanne takkes, for gode samtaler og tilbakemeldinger på enkelte kapitler.

Til slutt må jeg ikke glemme Kjartan, som har korrekturlest alle kapitlene og gitt helt nødvendige tilbakemeldinger i den avsluttende fasen.

Uten alle dere hadde ikke dette vært mulig å få til, min store takk går til dere alle!

Kontaktinformasjon:

gimareithu@gmail.com

90887323

Innhold

Sammendrag	iii
Forord	iv
1 Innledning og introduksjon	1
1.1 Tematikk	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Fagfelt og metode	3
1.3.1 Systematisk teologi	4
1.3.2 Metode	5
1.4 Materiale	9
1.4.1 Pannenberg	9
1.4.2 Rutledge	10
1.4.3 Craig og Olsen	11
1.4.4 Balthasar	12
1.5 Oppsummering	13
2 Det bibelske materialet	15
2.1 <i>For</i> – greske preposisjoner	16
2.1.1 <i>ὕπέρ</i>	17
2.1.2 <i>περί</i>	17
2.1.3 Sentrale bibeltekster med <i>ὕπέρ</i> og <i>περί</i>	18
2.2 Jesu syndfrihet og oppgjøret mot synden	20
2.3 Offer	22
2.3.1 Blodet	23
2.3.2 Jesaja 53	24
2.3.3 Herrens lidende Tjener	24
2.3.4 Offer i NT og Jesus som offer	27
2.4 Langfredag og korset	29
2.4.1 Langfredag	29
2.4.2 Korset	30
2.5 Oppsummering	31
3 Hva er en stedfortreder?	33
3.1 Begrepsavklaring	34
3.1.1 Substitusjon	34

3.1.2	Vikar.....	35
3.1.3	Representant.....	35
3.1.4	Solidaritet.....	35
3.1.5	Identifikasjon.....	36
3.2	Substitutt – Rutledge.....	37
3.3	Stedfortredende strafflidelse-teorien – Craig.....	38
3.4	Vikarierende straff – Murphy.....	40
3.5	Representant – Pannenber og Craig.....	41
3.6	Identifikasjon – von Balthasar.....	43
3.7	Begrepenes overlapping – Packer.....	46
3.8	Solidaritet – Kettler.....	48
3.9	Oppsummering.....	49
4	Drøfting.....	51
4.1	Inkarnasjonen.....	52
4.2	Barabbas og Jesus.....	53
4.3	Adam og Jesus.....	55
4.4	Syndfrihet og rettferdighet.....	56
4.5	Begrepene.....	58
4.6	Oppsummering.....	59
5	Avslutning.....	61
5.1	Oppsummering.....	61
5.2	Konklusjon.....	63
6	Litteraturliste.....	65

1 INNLEDNING OG INTRODUKSJON

1.1 TEMATIKK

Uten påskefortellingen, med Jesu lidelse, død og oppstandelse, hadde ikke kristendommen eksistert i dag. Pasjonshistorien er helt avgjørende for kirken og for kristne rundt i hele verden. Det som skjedde på Golgata for ca. 2000 år siden har satt dype spor i samfunnet, kulturen, troen, tidsregning og mere til. Jesu død er med andre ord noe av det mest sentrale innen kristen tro. Ved Jesu død ble det også etter hvert splittelse mellom jødene og de vi i dag kaller kristne. Korset er også i samtiden blitt et religiøst symbol som mange bærer med seg. Synet på og opplevelsen av korset har utviklet seg og endret seg gjennom 2000 år.

På Jesu samtid var korsfestelse en helt vanlig, men gruffull, henrettelsesmetode. På Jesu samtid ble mange korsfestet. Disse korsfestelsene er blitt oss kjent i lys av Jesu korsfestelse. Da tenker jeg spesielt på røverne på hver side av Jesus. Dette viser oss at Jesu korsdød var noe annet. Kanskje den viktigste grunnen til at vi kjenner til Jesu korsfestelse er at han, ifølge Bibelen, oppstod etter tre dager. Gjentatte ganger har man gjerne stilt eller hørt spørsmålet «*hvorfor døde Jesus på korset?*» eller «*var korset nødvendig?*» Å stille slike spørsmål eller tilsvarende spørsmål er helt nødvendig for virkelig å få grep om hva kristendommen egentlig dreier seg om. Hva skjedde på korset? Evangeliet (det glade budskap) som forkynnes i Det nye testamente (NT), handler om frelse, tilgivelse for syndene og gjenopprettelsen mellom mennesker og Gud. Vi sier at Jesus døde *for oss*. Hva innebærer det at Jesus døde *for oss*? Hva vi ilegger eller hvordan vi forstår dette, er helt avgjørende for resultatet av oppgaven, og hvordan vi forstår Jesu rolle på korset. Gjorde han det *på våre vegne, i vårt sted* eller *på grunn av oss*? Dette er spørsmål vi skal undersøke nærmere i denne oppgaven. Selv om det er viktig å stille spørsmål og alltid søke etter å forstå hva som skjedde på korset, er det et stort mysterium vi kanskje aldri vil bli ferdig med.

I inkarnasjonen forenes det guddommelige og det menneskelige. Martin Luther skriver i *Om et kristenmenneskes frihet* om det han kaller for «den glade veksling og strid»¹ eller «det salige bytte», som det også er kjent under. Dette henger sammen med inkarnasjonen. Ved at Kristus, som er Gud, ble menneske, fikk han menneskelige *egenskaper*, og menneskene får del i det guddommelige. Ved en tro på Kristus, får man del i dette byttet. Kristus får del i den

¹ http://www.lutherdansk.dk/r%20-%20ET%20KRISTENMENNESKES%20FRIHET%201520/ny_side_1.htm

menneskelige synden, mens mennesket får del i Kristi (og dermed Guds) rettferdighet.² Hvor Jesus bytter til seg synden, det som skiller mennesker fra Gud, og bytter det med hans rettferdighet som vi får del i. I troen på Jesus, og ved Jesu død, får man rettferdigheten man trenger for å kunne ha en relasjon til Gud, og dermed bli hans barn. Denne rettferdigheten er en Guds gave, gitt menneskene uten deres fortjeneste. Luthers tanke om dette byttet har vært grunnlaget for at denne diskusjonen har vokst de siste årene, og ulike synspunkter og teorier har kommet frem.

Slike spørsmål og denne tematikken interesserer meg. For hva er det som skjer med Jesus på korset? Eller hva er det med Jesus på korset som har fått en så enorm betydning for mennesker i to tusen år etter hendelsen? På hvilket grunnlag og på hvilken måte kan man si at Jesu død er til frelse og liv for alle mennesker. Hva er det med menneskene, med Jesus, med korset, med Gud, som gjør det mulig å si at man er kjøpt fri, eller at syndene er gjort opp for?

Av den årsak ønsker jeg å se videre på Jesu lidelse og korsdød. Selv er jeg svært interessert i språk, begreper og ord, noe som også ligger til grunn for at jeg har utformet en problemstilling som baserer seg nettopp på dette.

1.2 PROBLEMSTILLING

Det jeg ønsker å se nærmere på er hva som skjer på korset. Hvordan er Jesu korsdød å forstå som soning eller som oppgjør for menneskenes synder; da vi gjerne forstår Jesu død som en død *for oss*. Hvordan kan vi snakke om og forstå Jesu rolle og funksjon i frelseshistorien. Gud ble menneske, Jesus, med en hensikt som førte til hans lidelse og død og til slutt oppstandelse. Problemstillingen min blir derfor:

Hva er den beste systematiske teologiske tolkningen av stedfortredelse som aspekt ved betydningen av Jesu død på korset?

En slik problemstilling forutsetter først og fremst en god metode og et godt materiale. La oss derfor starte med å dele opp problemstillingen i tre for å bedre forstå hva den innebærer. For det første, *hva er den beste systematiske teologiske tolkningen ...* For å kunne finne ut hva den *beste tolkningen* er, kreves en gjennomtenkt og god metode, noe jeg vil drøfte under. For det andre vil jeg se nærmere på begrepet *stedfortredelse*. Det kommer fra et tysk ord, og i oversettelse til engelsk har dette ordet blitt til flere. På norsk har vi dette ene ordet,

² Debatten og temaet «rettferdig/urettferdig» er for stor til å kunne gå inn på i denne oppgaven. Guds rettferdighet er noe Luther har jobbet mye med, og som er spesielt kjent ved ham.

stedfortredelse. Jeg vil i kapittel tre se nærmere på begrepet og hvordan ulike teologer har brukt ulike begreper for å forklare hvordan man ser på Jesu «funksjon» på korset. Et forskningsspørsmål knyttet til dette blir altså: *Hva er og betyr stedfortredelse?* Det siste som skal nevnes er at denne *stedfortredende* rollen skal ses i lys av *Jesu død på korset*. Det materialet vi har på Jesu død, er hovedsakelig i Bibelen, og i kapittel to vil jeg se på det bibelske materialet. Ved å undersøke det bibelske materialet knyttet til dette, får vi et innblikk i hva Skriften forteller om Jesu død, noe som er av avgjørende betydning inn mot oppgaven. Mer om forholdet mellom Bibel og annen litteratur i metode-delen.

Som avslutning på en kort innledning til oppgaven vil jeg vise til et interessant sitat av Pannenberg, hvor han setter ord på mye av det jeg i denne oppgaven skal se på. Han skrev i *Systematic Theology Volume 2*: «In this situation of condemnation and execution, Jesus [...] bore death as the consequence of our sin, thereby effecting representation in the concrete form of a change of place between the innocent and the guilty»³

Denne formuleringen setter ord på noen av de mest sentrale delene jeg i oppgaven skal undersøke. Det sier noe om døden som en konsekvens av menneskets synd. Dermed blir korset og synden aktuell undersøke. Det neste er Pannenbergs bruk av *representation* av et konkret bytte mellom en uskyldig og skyldig. Var Jesus en *representant*, var det et reelt *bytte*, eller handler det om lidelse og hvem som lider? Dette er temaer som skal bære oppgaven ved å se på hva *stedfortredelse* egentlig er og innebærer.

For å kunne drive forskning på dette temaet, må vi få litt mer oversikt over fagfelt og metode. Vi skal derfor i det følgende først se på systematisk teologi som disiplin. Hvorfor jeg har valgt den disiplinen, og hva det innebærer. Deretter presenterer jeg de metodiske valgene jeg har tatt. Til slutt gjør jeg rede for det materialet jeg tar i bruk i oppgaven.

1.3 FAGFELT OG METODE

Jeg ønsker å se på hvordan vi *bør* forstå *stedfortredelse* som en del av Jesu død. Derfor blir det naturlig å undersøke det innen *systematisk teologiske* rammer, da fagdisiplinen har til hensikt å fremlegge normative utsagn. Systematisk teologi er en disiplin som inneholder mye, og vi må derfor se litt nærmere på hva systematisk teologi er, som deretter vil legge noen retningslinjer for metode og valg av innhold til oppgaven.

³ Wolfhart Pannenberg, *Systematic Theology* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company T&T Clark Ltd, 2004). 427

1.3.1 Systematisk teologi

Systematisk teologi (ST) er et stort fagområde, og Austad skriver at faget har noe med alle de andre teologiske fagene å gjøre.⁴ Disiplinens hensikt er å gi en sammenheng mellom disse fagene samt å gjøre det forståelig for ens samtid. En som vektlegger sterkt dette med samtiden er Gregersen. Han sier at ST er *samtidsteologi* - altså er det teologi for samtiden og samtidens teologi.⁵ Det er derfor min hensikt å presentere den beste tolkningen av *stedfortredelse* med vekt på korset på en måte som kan gi mening i min egen samtid. Gregersen bruker begrepet *dogmatikk* om ST, mens Pannenberg (som vi skal se på under) bruker konsekvent *Systematic Theology*.⁶ Debatten om språkbruken her kan jeg ikke gå for dypt inn på, men det må nevnes at det å være en systematiker ikke handler om systemdannelser.⁷ Det handler om å presentere en helhetlig fremstilling av den kristne tro. Mitt mål for oppgaven er med andre ord å gi en helhetlig fremstilling av hva stedfortredelse er, og hva dette har å si for vår forståelse av *Jesu død*.

Ved en slik vinkling kan man fort tenke seg en praktisk teologisk oppgave, men ST har også et annet aspekt ved seg. Fagdisiplinen stiller ofte de store spørsmålene og kan minne om filosofi.⁸ I mitt tilfelle stiller vi oss spørsmålet om det lar seg gjøre å ta noen andres plass – og i forlengelsen på hvilken måte. Et stort prosjekt hvor det forventes en gjennomtenkt metode. Den systematiske teologiens horisont er *nåtiden*. Oppgaven går ut på å gi svar på spørsmålet om kristendommens autenticitet, relevans og sannhet for mennesker som lever i dag.⁹ Austad skriver også at ST er av normativ karakter, sammenlignet med historie, som gjerne i større grad har tendenser av deskriptiv karakter.¹⁰ ST skal med andre ord utforme en normativ forståelse og lære om et aspekt ved troen. Det skal være samtidens teologi og teologi for samtiden.

Denne oppgaven vil derfor være litt preget av filosofi, hvor de store spørsmålene stilles. Så er målet mitt å utlegge dette (delvis) filosofiske på en forståelig måte, slik at det kan forstås i samtiden. For at dette skal kunne være mulig å få til, må noen metodiske grep tas, som skal være til hjelp for å nå målet.

⁴ Torleiv Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi* (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008). 31

⁵ Niels Henrik Gregersen, "Dogmatik som samtidsteologi," *Dansk Teologisk Tidsskrift* 71 (2008). 292

⁶ Gregersen, "Dogmatik.;" Pannenberg, *ST2*.

⁷ Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 32

⁸ Gregersen, "Dogmatik." 294

⁹ Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 35

¹⁰ Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 35

1.3.2 Metode

Som nevnt over har en innen ST som hensikt å fremstille en normativ konklusjon helhetlig og forståelig. For å kunne begi seg ut på et slikt prosjekt, må en ha en god metode. Enhver metode skal være til hjelp for å svare på problemstillingen. Problemstillingen bør formuleres i tett relasjon til metode og materialet eller kildene.¹¹ Metodiske valg knyttet til ST kan være utfordrende, men noe av det som er viktigst er å begrunne hvorfor noe blir valgt og noe utelates.¹² ST dreier seg om å hente inn bibelsk materiale, kirkens historie samt aktuelle spørsmål som man stiller seg i samtiden. På grunn av begrenset tid til denne oppgaven prioriteres bibelske materialet og aktuelle figuranter og teorier. Det kirkehistoriske aspekt vil derfor ikke få plass i oppgaven.

For å kunne ha en problemstilling som skal konkludere i hva *den beste systematisk teologiske tolkningen ...*, må metodevalg begrunnes godt. Jeg starter med å stille et metodisk spørsmål: Hvordan kan man finne den *beste tolkningen*? Slik jeg ser det kan dette spørsmålet delvis besvares ved å se nærmere på *koherensteori* og spørsmålet om *autentisitet*-kriteriet.

1.3.2.1 Koherensteori

Flere teologer anser koherensteorien for å være en god teori, med relevante og gode kriterier for forskning. Puntel, presentert av Søvik, mener at det er det beste kriteriet for sannhet.¹³ Ordet *koherens* betyr, ifølge det Norsk Akademis Ordbok, *sammenheng*.¹⁴ Metodens formål er derfor å gi en sammenhengende fremstilling av konklusjonen. For å kunne gi en sammenhengende fremstilling må flere elementer, eller kriterier, tas med i vurderingen. For det første må man være konsistent, eller sammenhengende.¹⁵ Oppbygning og tankerekke må være logisk og ikke inneholde motsigelser. Ved eventuelle motsigelser i konklusjonen, kan man altså ikke påstå at det er den beste forståelsen. For å oppdage eventuelle motsetninger kan man forsøke å bryte ned argumentene eller vise detaljert til de ulike delene ved en eventuell teori.¹⁶ Da oppdager man kanskje feil eller ulogiske resonnement. På denne måten spiller språket inn. Det å formulere og ordlegge seg slik at det ikke oppstår motsetninger eller alvorlige misforståelser er av den grunn svært sentralt. Austad skriver også at innen koherensteorien er det essensielt at

¹¹ Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 15

¹² Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 32

¹³ Atle Ottesen Søvik, *The problem of evil and the power of God* (Leiden, Boston: Brill, 2011). 83

¹⁴ "det Norske Akademis Ordbok," in *det Norske Akademis Ordbok* (Det Norske Akademi for Språk og Litteratur). Hentet 20.01.21 <https://naob.no/ordbok/koherens>

¹⁵ Søvik, *The problem of evil and the power of God*. 83

¹⁶ Søvik, *The problem of evil and the power of God*. 83

man bygger på annen forskning og etablerte sannheter.¹⁷ Dette kan vi anse for å være det andre kriteriet jeg kommer til å ta i bruk, som vi også møter tydelig innen koherensteorien. Disse to elementene, eller kriteriene, legger grunnlaget for valg av materiale, mer om det under 1.4.

Sistnevnte gjør også at det blir naturlig å trekke inn andre teologiske temaer som påvirker ens forståelse av korset. Vi skal i neste kapittel se nærmere på noe av dette, blant annet synd og offer. Disse temaene er relevante fordi det sier noe om adskillelsen mellom mennesker og Gud, noe Jesus kom for å ordne opp i. Derfor er spesielt synd, men også offer, sentrale teologiske aspekt å undersøke nærmere.

Det å utlede vitenskapelige påstander uten å involvere relevant stoff kan medføre en mangel på koherens og at den ikke er autentisk forståelse og tolkning. Blir dette arbeidet gjort grundig vil man kanskje oppleve at den beste tolkningen vil komme til syne.

Som nevnt tidligere har ST noen filosofiske aspekt ved seg. Samtidig er det viktig å være bevisst på at ST ikke er filosofi, men er en annen disiplin. Harald Hegstad skriver at noe av det som skiller disse fagene fra hverandre, er spørsmålet om *autentisitet*.¹⁸ Spørsmålet om autentisitet er det neste vi skal se på.

1.3.2.2 *Autentisitet*

Atle Ottesen Søyvik var en av de første store norske forskerne som for fullt tok i bruk det såkalte *autentisitet*-kravet. Spesielt i sin bok *The Problem of Evil and the Power of God* bruker han mye tid på metodedelen. Kapittel seks og syv er viet til koherensteori og autentisitet.¹⁹ Som forsker har man en innfallsvinkel, en disiplin man arbeider innenfor. Av den årsak vil metode og resultat trolig variere avhengig av disiplinen. For Søyvik er det helt nødvendig å presisere at teodice spørsmålet undersøkes innen en kristen kontekst, og at det preger valg av litteratur.²⁰ Dette kriteriet er ikke et eget kriterium, men et aspekt ved det første. Med andre ord, koherens og autentisitet er uløselig knyttet til hverandre.

Autentisitet-kriteriet innebærer at forskning om hvem Gud er, eller andre spørsmål, besvares koherent innenfor den kristne rammen. Det innebærer at man bruker kristen tro og lære, og da gjerne Bibelen som kilde og som en del av argumentasjonen i forskningen. Når man

¹⁷ Austad, *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. 71

¹⁸ Harald Hegstad, "Koherent uten å være autentisk?," *Teologisk tidsskrift* 8, no. 03 (2019), <https://doi.org/10.18261/issn.1893-0271-2019-03-06>, <https://dx.doi.org/10.18261/issn.1893-0271-2019-03-06>. 205

¹⁹ Søyvik, *The problem of evil and the power of God*, 81-112.

²⁰ Søyvik, *The problem of evil and the power of God*. 95

vitenskapelig arbeider med Jesu død, eller stedfortredelse, er det helt essensielt å redegjøre for hvilket grunnlag man driver forskningen på.²¹ Mer om det under.

I de siste årene har det derimot vært en aktiv diskusjon knyttet til i hvilken grad dette kriteriet er nødvendig i forskningen. Diskusjonen begynte med Asle Eikrem og hans bok *God as Sacrificial Love*.²² Diskusjonen blomstret opp ved Eikrems påstand om at disse to metodiske kravene bør og skal holdes adskilt.²³ Det er nemlig leseren selv som skal ta stilling til om hans utleggelser og konklusjoner er autentisk kristne, og at det derfor ikke hørte til innenfor hans egen forskning.²⁴ Debatten ble en realitet ved Hegstads vurdering av Eikrems bok. Herfra ble det en ordveksling mellom Eikrem og Hegstad knyttet til autentisitet-kriteriets plass i teologisk forskning.

Hegstads forståelse av kriteriet er at det innebærer et forsøk på å fremstille det bibelske materialet og hvordan kristen tro har forstått det siden, på en slik måte at det er koherent, ved at det har en indre og ytre logisk sammenheng.²⁵

Hegstad minner oss på Gravem, som var en av de første som brakte koherensteorien inn i forskningen i Norge. Han mener at koherensteorien og autentisitet henger uløselig sammen. Innenfor ST skal dette medføre at man fremstiller kristen livstolkning (autentisitet) på en best mulig og koherent måte.²⁶

Denne forståelsen strider med Eikrems oppfatning, der han skriver i sin bok *God as Sacrificial Love* dette: «Even if Jesus himself were understood to interpret his own death in terms of divine self-sacrifice, this would not be an argument for its theoretical validity.»²⁷ Dette åpner for kritikk, hvor Jesu egen forståelse ikke kan tas med i en vitenskapelig vurdering. Velger man bort eller ikke anerkjenner bibelens utsagn om saken man forsker på, innenfor en teologisk ramme, blir ikke konklusjonen *autentisk*. William L. Craig skrev i sin bok *The Atonement*²⁸ at en teori utarbeidet utenfor og uten det bibelske materiale ikke kan kvalifisere som en kristen teori om forsoning.²⁹ Craig og Hegstad fastholder bibelskriftenes viktighet i arbeid for en

²¹ Hegstad, "Koherent." 205

²² Asle Eikrem, *God as Sacrificial Love. A Systematic Exploration of a Controversial Notion* (Bloomsbury T&T Clark, 2018).

²³ Asle Eikrem, "Korsets gåte? Respons til Harald Hegstads bokessay," *Teologisk tidsskrift*, 2019, 204.

²⁴ Eikrem, "Korsets gåte?," 204.

²⁵ Hegstad, "Koherent," 206.

²⁶ Hegstad, "Koherent," 205-06. Peder Gravem, "Kristen livstolkning," *Prismet* 47 (1996): 263.

²⁷ Eikrem, *Sacrificial Love*, 86-87.

²⁸ William L. Craig, *The Atonement* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018).

²⁹ Craig, *The Atonement*, 6.

teologisk utleggelse av Jesu korsdød, og i mitt tilfelle om *stedfortredelse* knyttet til Jesu korsdød.

I mitt tilfelle skal jeg ikke undersøke Jesu død rent historisk eller biologisk hva som skjedde på korset, men innen en teologisk ramme, og med kristendommen som utgangspunkt og rammeverk. Det blir derfor sentralt å se nærmere på det bibelske grunnlaget. I det neste kapitlet vil jeg derfor gjøre rede for sentrale bibeltekster som er med på å belyse og vise oss noe om hva Jesu død innebærer. For at noe også skal være kristent autentisk er det viktig å tenke på at man er en del av en tradisjon, og en kristen tradisjon.

I denne oppgaven skal jeg se på den *beste systematiske teologiske tolkningen*, altså befinner jeg meg godt innenfor en kristen forståelse og ønsker å forstå det innenfor teologiens rammer. Oppgaven skal ikke være historisk i den forstand, og derfor er det essensielt å inkludere bibelske materialer og relevant bibeltekster for å utlede en teori om hva den beste tolkningen er.

Søvik oppsummerer disse kriteriene ved å si at koherens-teorien handler om å finne ut hva som er *sant*, og spørsmålet om *hva sannhet er* da viktig knyttet til det. Autentisitet-kravet derimot forsøker å si noe om hvor relevant en teori eller tanke er for kristne, eller innenfor kristen tro.³⁰ Dermed stiller man seg spørsmålet om hva kristendommen er.

En annen diskusjon som kom frem i ordvekslingene mellom Eikrem og Hegstad er *korsets betydning* og plass knyttet til forsoning og frelse.³¹ Eikrem skriver at Jesu korsdød ikke var noen nødvendighet for å forstå frelsen. Jesus kunne altså ha dødd på en annen måte for å få frem dette poenget.³² I motsetning til dette, anser Hegstad og Fleming Rutledge korsets betydning som essensielt og nødvendig å ta med i betraktning. Ikke bare for den teologiske betydningen, men også ved det faktum at det var slik Jesus døde, og det er derfor ikke noe fruktbart å spekulere i hvordan det ville vært om Jesus døde av for eksempel matforgiftning. Disse tankene kommer spesielt fra Hegstad i hans kritikk mot Eikrem.³³ Av flere årsaker sier jeg meg enig med Hegstad og Rutledge, og vil derfor i oppgaven gi plass til å undersøke nærmere korset (2.4).

³⁰ Søvik, *The problem of evil and the power of God*, 96.

³¹ Eikrem, "Korsets gåte?," 200.

³² Eikrem, "Korsets gåte?," 201.

³³ Harald Hegstad, "Var korset nødvendig? en vurdering av Asle Eikrems bok om Jesu død som offer," *Teologisk tidsskrift*, 2019, 48.

Pannenberg viser til at gjennom 2000 år kan forståelsen av Jesu død ha utviklet seg og endret seg.³⁴ Han gjør oss oppmerksom på hvor enkelt det kan være å erstatte en teori til fordel for en annen teori, og minner oss på at dette kan være problematisk. Det kan derimot være mer gunstig å heller inkludere enkelte aspekt ved de «nyere» teoriene og supplere dem på den teorien man allerede har.³⁵ Det at man kanskje ikke forstår en tradisjonell forståelse, er ingen god nok grunn til å bytte ut forståelsen med en annen.³⁶ Det handler om å bearbeide det som allerede er, for at det skal gi best mening.

1.4 MATERIALE

I en oppgave med begrensninger både med tanke på omfang og tid, er det tilnærmet umulig å komme seg gjennom alt det som allerede finnes av forskning på det aktuelle temaet. Derfor må noen valg tas. Litteraturen begrenses naturligvis av tema-områder jeg velger å gå inn på, men også der er det mange valg som må tas. Hovedvekten av oppgaven vil ligge på ulike teorier og forståelser av Jesu stedfortredende rolle knyttet til *forsoning*, og ulike figuranter velges derfor ut knyttet til de ulike teoriene. Blant annet vil Wolfhart Pannenberg³⁷ og William Craig få plass, men også Mark Murphy,³⁸ som stiller seg svært kritisk til retningen Craig står for. Hans Urs von Balthasar³⁹ og Fleming Rutledge⁴⁰ vil også få noe plass i diskusjonen rundt dette. Ellers vil også andre teologer bli brukt for å drøfte eller å underbygge ulike argumenter.

1.4.1 Pannenberg

Wolfhart Pannenberg (1928-2014) var en tysk protestantisk teolog som har hatt stor innflytelse på det teologiske landskapet før og etter tusenårsskiftet. Spesielt stor var hans påvirkning innenfor systematisk teologi, hvor han har skrevet et verk på tre bind, kalt *Systematic Theology*. Bind 2 har vært aktuell for denne oppgaven og er brukt for å få et innblikk i Pannebergs forståelse av korset og Jesu rolle.

Pannenberg forstår først og fremst Jesus som en representant. Han presiserer at *representant* eller *representasjon* kan forstås svært vidt, og at det kan være ulike måter å være en representant

³⁴ Pannenberg, *ST2*, 422.

³⁵ Pannenberg, *ST2*, 422.

³⁶ Pannenberg, *ST2*, 422.

³⁷ Pannenberg, *ST2*.

³⁸ Mark C. Murphy, "Not Penal Substitution but Vicarious Punishment," *Faith and philosophy: journal of the Society of Christian Philosophers* 26, no. 3 (2009).

³⁹ David Lauber, *Barth on the Descent into Hell. God, Atonement and the Christian Life* (Wheaton College: Routledge, 2017).

⁴⁰ Fleming Rutledge, *The Crucifixion: Understanding the Death of Jesus Christ*, Kindle ed. (Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2015).

på. En sentral side ved Pannenbergs forståelse av representant er at det å gjøre noe på noen andres vegne klarer man best ved å ikke gå inn i den andres situasjon. Det er noe ved den andres situasjon som gjør det vanskelig for denne personen å gjennomføre handlingen, og derfor trenger noen til å overta. På denne måten er det et tydelig skille mellom representant og substitutt, (mer om denne norske oversettelsen, substitutt, om litt). Han forstår også Jesus som vår *substitutt*, men at det må forstås sammen med tanken om en *representant*. Det å være en representant er derfor å gjøre noe på vegne av noen andre. I lys av dette sier også Pannenberg at det finnes ulike *aspekt* ved representasjon, og at ikke alle disse aspektene er like aktuelle knyttet til Jesus. Dette skal vi se nærmere på i kapittel tre. Pannenberg er et stort navn, som har mye å relevant teologi og litteratur som er nyttig for oppgaven. Blant annet ser han tydelig på hvilken rolle Jesus har, da med fokus på Jesu representative og substitusjonelle rolle. Spesielt med tanke på hans forståelse av representant. Det er et av ordene jeg skal undersøke, og han kommer med sentrale momenter og tanker knyttet til begrepet.

1.4.2 Rutledge

Fleming Rutledge (f. 1937) er en amerikansk prest. Hun har skrevet flere bøker om ulike temaer. Boken som har vært med på å forme denne oppgaven er *The Crucifixion: Understanding the Death of Jesus Christ*.⁴¹ Boken er delt i to hoveddeler. Første del handler om korsfestelsen, både som metode og hvordan man har forstått det, og hvordan det i dag forstås. Her minner Rutledge oss på hvordan korset ble oppfattet på Jesu tid. Korset er noe man avskyr, og ikke noe som var ment til å være til trøst. Korset er ment for de mest ugudelige og var en ikke-religiøs henrettelsesmetode. På Jesu tid var det ikke jødene som hadde makt til å korsfeste noen, det lå i romernes makt. Romerne var hedninger, av den grunn ser vi at makten til å bestemme hvem som skulle korsfestet eller ei, lå hos hedninger. Konsekvensen av dette, blir at korsfestelse ikke var en religiøs henrettelsesmetode. Hun gir også flere eksempler på hvor grusomt korset egentlig er, ved å komme med moderne eksempler. Denne delen om korset er den litteraturen utenom Bibelen selv som har preget mitt kapittel om korset og forståelsen av korset. Dette gjør at hennes bok er høyst relevant knyttet til forståelsen av korset. Korsets betydning og rolle er et viktig moment i diskusjonen knyttet til nettopp Jesu korsdød. Hun minner oss på hvordan man forstod korset den gang, og hva det har å si at Jesus døde en slik død, fremfor en annen død.

Del to av boken handler mer om det bibelske materialet. Her er det bibelskriftene som får komme til orde, i motsetning til del én. Her blir både Det gamle testamentet (GT) og Det nye

⁴¹ Rutledge, *The Crucifixion*.

testamentet (NT) sett på. Hun sier at NT ikke «virker» uten GT, og av den grunn er GT svært essensielt i arbeid med NT og med Jesus. Rutledge forstår Jesus som vår *substitutt* og viser til hvordan de bibelske skriftene, samt kirkefedre og andre teorier, ikke nødvendigvis utelukker en *substitusjonstanke*. Det betyr imidlertid ikke at enhver teori kan forenes med en slik forståelse, men at hun ser aspekter og sider ved andre teorier som ikke trenger å ekskludere forståelsen av Jesus som en substitutt. Rutledge bruker mye begrepet *exchange*, *bytte*, istedenfor eller som et alternativ for *substitusjon*. Hun forstår Jesus slik at han tok menneskenes plass ved å dø på korset istedenfor menneskene.⁴² Menneskene slipper å dø på korset fordi Jesus gjorde det. Samtidig døde Jesus for vår skyld.⁴³ Hennes forståelse av *substitusjon* som tydelig bringer med seg en forståelse av et faktisk bytte, er sentralt og viser en annen side enn hva Pannenberg presiserer i sine tanker.

Dette siste aspektet er helt essensielt for oppgaven min da jeg nettopp skal se på hvilken rolle Jesus hadde, og på hvilken måte Jesus kunne dø på korset for oss. Hennes bok er et relevant bidrag inn i diskusjonen hvor hun presenterer sentrale bibeltekster og synspunkt på at Jesus var vår substitutt på korset. Han tok vår plass, og viser oss noen konsekvenser ved å ta bort en slik forståelse i teologien for øvrig, men særlig knyttet til korsdøden, synden og mennesket.

Jeg har her (og i resten av oppgaven) brukt det norske ordet *substitutt* som oversettelse for det engelske begrepet *substitute*. Noen synonymer for ordet er *erstatter* og *innbytter*. Jeg har derimot valgt å holde meg til det ordet som ligger tettest på det engelske begrepet, til tross for at det kanskje kan være litt utfordrende å forstå. *Innbytter* er kanskje lettere å forstå, og er et begrep som tydeligere viser hva en *substitutt* er. Begrepet brukes gjerne i idretten, da man har en innbytter, spesielt i fotball eller håndball. Det er denne forståelsen av ordet jeg legger i det norske begrepet *substitutt* i denne oppgaven.

1.4.3 Craig og Olsen

William Lane Craig (f. 1949) er en amerikansk teolog og prest. Craig har skrevet mange bøker og deltar i mange debatter. Det er særlig én bok som har vært aktuell for denne oppgaven, nemlig boken *The Atonement*.⁴⁴ Boken tar for seg *Penal Substitution* teorien, på norsk kalt «stedfortredende strafflidelse-teorien». Hans teologi og hans syn på denne teorien er også i dagens samfunn aktuelt. Pål Olsen har skrevet en masteroppgave i 2020, hvor han vurderer og

⁴² Rutledge, *The Crucifixion*, 466.

⁴³ Rutledge, *The Crucifixion*, 466.

⁴⁴ Craig, *The Atonement*.

drøfter Craigs forsoningsteori.⁴⁵ Det viser hvor aktuelt teorien og Craigs teologi er. Som en representant for denne teorien kommer han med innspill til hvordan man skal forstå Jesu død.

Craig begrunner sitt syn og forsoningsteorien med å knytte Jesus opp til offerkulturen vi møter i GT og til Herrens lidende Tjener i Jesaja 53. Teorien har i nyere tider blitt sett på som inkoherent og lite moralsk og har derfor møtt mye kritikk. Craig er en av de som fortsatt holder på teorien og forstår Jesus som det ultimate offeret som ofres for våre synder. Han sier at offer i GT har forsonende og tilfredsstillende effekt, og at et offer er nødvendig for at syndene skal gjøres opp for, og at relasjonen mellom mennesker og Gud skal kunne gjenopprettes. Dette byttet, som Craig vektlegger, er svært knyttet til straff. Det som gjerne er nytt, eller det man kritiserer i denne teorien, er at det er *straffen* som byttes fra oss til Jesus. Straff og offer er for Craig svært sentralt. Craigs teologi belyser andre sider ved Jesu korsdød, som er interessant og relevant for denne oppgaven. Han har et sterkt fokus på straffen som overføres i dette byttet, noe som ikke kommer like tydelig frem hos Rutledge. Hans fremtoning av offer og straff tanken er derfor et nytt innspill inn i denne diskusjonen.

I dette arbeidet snakker Craig om Jesus som en representant i tillegg til å være en substitutt.⁴⁶ Han sier også at det er et skille mellom begrepene. Det er nemlig mulig å være en substitutt uten å være en representant, men i tilfellet med Jesus er han begge deler. Å være en representant handler ikke om å gjøre noe i noens sted, men i større grad å gjøre noe på vegne av noen.

Diskusjon om begrepers innhold og deres bruk er nettopp det jeg i oppgaven skal undersøke, spesielt i kapittel tre. Derfor er Craigs forståelse på Jesus som representant, substitutt og offer helt essensielt i mitt arbeid. Det som gjerne skiller seg mest fra de andre forståelsene av Jesus som vår substitutt, er som allerede nevnt, straffen Jesus mottok. Craig ser dette i lys av Jesaja 53, vi skal se nærmere på i neste kapittel.

1.4.4 Balthasar

Hans Urs von Balthasar var en sveitsisk katolsk teolog. Min litteratur og materiale om Balthasar er hentet fra en bok av David Lauber, *Barth on the Descent into Hell, Atonement and the Christian Life*.⁴⁷ I denne boken har Lauber et kapittel som handler om Balthasars teologi om korset og nedfarten til helvete.

⁴⁵ Pål Olsen, "Var Jesu død en stedfortredende strafflidelse? En drøfting av W. L. Craigs forsoningsteori" (Master MF vitenskapelige høyskole, 2020).

⁴⁶ Craig, *The Atonement*, 80.

⁴⁷ Lauber, *Barth on the Descent*.

Selv om Balthasar kanskje ikke er den største teologen innenfor et slikt tema, har han likevel noe interessant å bidra med inn i diskusjonen. Slik han ser det, er det noen andre begreper som kan være fruktbare og meningsfulle å bruke i tale om Jesus. Blant annet nevner han *vicarious*, men han bruker mye og anser *identifikasjon* som et nøkkelord. Slik Balthasar forstår representant, er det noe vagt, men at det kan forsterkes eller få frem et litt annet aspekt ved å knytte det opp til *identifikasjon*. Av denne grunn bringer Balthasar inn et nytt begrep eller aspekt ved Jesu stedfortredende rolle, som er svært aktuelt inn i oppgavens tematikk og til videre drøfting. Hovedvekten hans ligger i at Jesus, i inkarnasjonen, identifiserte seg med menneske, og at han også identifiserte seg med synden. Dette er sentralt i forståelsen av Jesu stedfortredende rolle.

Som nevnt gjentatte ganger vil neste kapittel handle om det bibelske materialet. I den anledning vil alle henvisninger og siteringer av bibeltekster, med mindre annet er oppgitt, være hentet fra Bibelselskapets Bokmål 2011 oversettelse av Bibelen.⁴⁸

1.5 OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg presentert tema for oppgaven i sin helhet. Oppgaven har til hensikt å undersøke hva den *beste systematisk teologiske tolkningen* er av *stedfortredelse som et aspekt ved Jesu død* er.

Denne problemstillingen skal jeg undersøke ved å ta i bruk blant annet noen kriterier fra koherensteorien, men også kriteriet om autentisitet. Koherensteorien bygger på noen sentrale kriterier, som kan gi et godt grunnlag for å svare på hva den beste systematisk teologiske tolkningen er. For eksempel er tydelig språk og en helhetlig sammenhengende konklusjon sentralt, da det ikke skal inneholde motsigelser eller utelukke andre sentrale elementer. Ved å undersøke figurantenes begrepsbruk vil jeg jobbe med språk og rydde litt i begrepene. Dette ligger til grunn for arbeidet i kapittel tre. Det å inkludere annet relevant stoff er enda et kriterium innenfor koherensteorien. Dermed kan jeg undersøke om begrepsbruken logisk gir mening og henger sammen med andre relevante sannheter. Det å derfor undersøke ulike forsoningsteorier og diverse bibelske utsagn vil være viktig. Dette skal vi se nærmere på allerede i neste kapittel. Kravet om autentisitet handler om konklusjonen kan regnes som kristen eller ei. I en systematisk teologisk oppgave ligger oppgaven innenfor kristne rammer, og vi må derfor se på

⁴⁸ *Den Hellige Skrift Bibelen* (Oslo: Bibelselskapet, 2011)

bibeltekster og hva de sier om Jesus rolle på korset. Dette vil også være grunnen til kapittel to, som handler om det bibelske materialet.

I kapittel fire skal vi for fullt forene disse to kapitlene og undersøke hvilket begrep eller teori som går best overens med det bibelske materiale, og ut fra denne drøftingen vil jeg konkludere med hva den *beste systematisk teologiske tolkningen* vil være. Kapittel fem vil være et oppsummeringskapittel slik at vi kan trekke frem igjen de mest sentrale poengene og aspektene ved oppgaven.

2 DET BIBELSKE MATERIALET

Oppgavens formål er å se på hva en «stedfortreder» er, og hvordan man kan forstå det opp mot Jesu død. Ordet finnes ikke i de bibelske skriftene. For å forstå ordet i seg selv bedre må vi av den grunn gå til annen litteratur. Det skal vi se nærmere på i neste kapittel. Det blir naturlig å undersøke det grunnlaget teologer bruker for å ta i bruk et slikt uttrykk. Dette kapitlet har som formål å skape en oversikt over det bibelske materiale vi har om Jesu død og om korset med henblikk på stedfortreder-tanken. En slik undersøkelse og gjennomgang av Bibelens skrifter vil gi oss et godt grunnlag og holder oss på sporet etter autenticitet-spørsmålet vi så nærmere på i forrige kapittel. For at en utleggelse skal kunne kalles kristen, må den ha grunn i bibelens skrifter og tekst. I forlengelsen vil også dette kapitlet være med på å finne den *beste systematiske teologiske tolkningen*, knyttet til Jesu korsdød.

Vi skal se på skriftsteder, konsept og ord som gir oss et grunnlag for å si noe om Jesu død på korset i sin helhet. En oversiktlig og systematisk gjennomgang av bibelmaterialet kan være krevende og utfordrende. Paulus, i sine mange brev, skriver varierende om korset, og det kan til tider oppleves sprikende og motsigende. Blant annet kan vi lese om at Jesu død fremstilles som frivillig, og at Jesus *selv gir sitt liv for meg* (Gal 2,20), mens andre steder sier Paulus at det var Gud som *gav han* (Rom 8,32).

Evangeliene og de andre brevene kan også gi oss en større oversikt og gi oss et helhetsinntrykk, eller det kan skape forvirring og usikkerhet. For å kunne gi en systematisk og ryddig gjennomgang skal vi i det følgende først se på noen greske ord som brukes særlig knyttet til at Jesus døde på korset *for oss*. Dette er sentralt da vi virkelig kommer tett opp på bibeltekstene og derfor holder oss godt innenfor den kristne troen. Disse preposisjonene er også viktige å diskutere, da det har direkte konsekvens for hvordan vi forstår Jesu rolle på korset. Det legger grunnlag og føringer for hvilket ord eller begrep det er best å bruke.

Vi skal, ved å ta utgangspunkt i NT, bevege oss tilbake til GT for å se hva de eldre skriftene sier om blant annet synd, offer og soning. Forståelsen vår av hvordan man kan gjøre opp for synden legger store føringer for hvordan man forstår det som skjer på korset. Vi har så vidt sett, og som vi kommer mer tilbake til i neste kapittel, er offer og offertanken i GT svært sentralt; spesielt for enkelte figuranter, som blant annet Craig. For å virkelig forstå hans tilnærming må vi også undersøke dette nærmere.

Fra GT blir det naturlig å trekke frem blant annet Jesaja 53, som har fått et eget delkapittel under. Denne teksten er viktig å ha med, da den har spilt en stor rolle i hvordan Jesus har blitt

forstått. Vi ser det tydelig i Apg, som vi kommer mer tilbake til senere. Til slutt skal vi se på noen bibelvers og forståelse av selve *korset* og dets betydning. Korset er av sentral betydning, både hvordan man forstår Jesu død, men også fordi det var slik Jesus faktisk døde. Derfor skal vi undersøke dette nærmere helt til slutt.

Før vi går over på dette, kan vi gå tilbake til starten av Jesu komme til verden og stille spørsmålet: «hvorfors kom Jesus til verden?». Matteus gir oss et svar, og vi leser om den konkrete hensikten til Jesu komme i 1,21: «Hun skal føde en sønn, og du skal gi ham navnet Jesus, for han skal frelse sitt folk fra deres synder.» Josef og Maria fikk beskjed om å kalle barnet Jesus, nettopp fordi han skulle frelse folket sitt. På gresk kalles Jesus for Ἰησοῦς,⁴⁹ og det kommer fra det hebraiske ordet יְהוֹשֻׁעַ⁵⁰ som betyr *Herren er frelse*. Jesus kom altså for å frelse menneskene. Det gjorde han ved å bli menneske og ved at han døde *for oss*, blir det ofte sagt. Det neste vi skal se på, er de to greske preposisjonene ὑπέρ og περί.

2.1 FOR – GRESKE PREPOSISJONER

Opprinnelig er NT skrevet på gresk. For å få en bedre forståelse av det bibelske materialet må vi av den grunn gå til det greske språket. I utgangspunktet finnes det en preposisjon på gresk som betyr *for* (gjærne *i stedet for*), nemlig ἀντί.⁵¹ Διά er også et ord som brukes for å uttrykke *på grunn av* eller *for – skyld*.⁵² Det skulle av den grunn være nærliggende å tenke seg at det er disse preposisjonene vi møter i tekstene om Jesu korsdød. Det er imidlertid to andre ord som brukes mye.

Ved bruk av en rekke verb sammen med noen preposisjoner uttrykkes det i flere av tekstene våre at noen har gjort noe *i stedet for* noen andre. To av de viktigste preposisjonene som brukes, er da ὑπέρ og περί. Begge ordene brukes på flere måter enn hva deres grunnbetydning alene tilsier. Derfor må vi se nærmere på disse ordenes betydning og bruk. Vi skal undersøke hvorfor og hvordan disse ordene anvendes i tale om korset, og hvordan det påvirker forståelsen av Jesu rolle på korset.

⁴⁹ Walter Bauer, William F. Arndt, and Frederick William Danker, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, 3rd ed. revised and edited by Frederick William Danker. ed. (Chicago: University of Chicago Press, 2000), 471.

⁵⁰ *the Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon. With an appendix containing the Biblical Aramaic*, ed. Francis Brown, S. R. Driver, and Charles B. Briggs (United States of America: Hendrickson Publishing Marketing, 2015), 221.

⁵¹ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 87.

⁵² Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 225.

2.1.1 ὑπέρ

Ordets grunnbetydning er «over»,⁵³ og brukes hovedsakelig ikke knyttet til korset. Preposisjonen står sammen med ord i genitiv eller i akkusativ. Sammen med akkusativ indikerer det at en ting eller person er over enhver gitt «skala», og oversettes gjerne til *over* eller *overgår*.

Sammen med genitiv derimot ser vi at ordets betydning endrer seg. ὑπέρ sammen med genitiv er tilfellet vi møter i våre aktuelle tekster. Da er denne sammenkoblingen av ord en markør som indikerer at den aktuelle handlingen er til noens interesse; og det oversettes gjerne til *for*, *på vegne av*, *til beste for* eller *i stedet for*.⁵⁴ Det kan også forstås som årsaken eller grunnen til at noe finner sted; da gjerne som *på grunn av*. I de fleste situasjonene brukes ὑπέρ i relasjon til mennesker, og gjerne sammen med ἡμῶν (oss). Under ser vi nærmere på noen konkrete bibeltekster hvor ὑπέρ ἡμῶν brukes, der vil vi også se på ulik forståelse av uttrykket.

I de tilfellene hvor det står sammen med en gjenstand eller «ting», kan man se at det får enda en mer spesifikk betydning. Dette skal vi se mer på under περί, da denne preposisjonen gjerne settes sammen med gjenstander eller «ting», fremfor mennesker.

2.1.2 περί

Ordrett betyr περί «om» eller «rundt omkring».⁵⁵ Sistnevnte viser tydeligst at det forstås som lokasjon. Sammen med akkusativ viser det nettopp det. Hvor noe står i forhold til noe annet, da gjerne forstått som «rundt omkring». Det kan også omtale at noe er «nært» i tid, og ikke bare i fysisk forstand.

Sammen med genitiv derimot indikerer det i større grad at det er objektet som handlingen eller aktiviteten referer eller relaterer seg til.⁵⁶ Også i forståelsen av mentale og emosjonelle vurderinger. I våre aktuelle tekster brukes det sammen med genitiv og er derfor å forstå i denne retningen. Ved en slik bruk av ordet oversettes det til «om» eller «angående» (*concerning*). Som nevnt over, ser vi at περί ofte brukes sammen med objekt fremfor mennesker, og da gjerne med ἀμαρτία («synd», mer om synd under). I begge tilfeller der et objekt settes sammen med begge disse preposisjonene er det å forstå at handlingen har en sonende effekt, eller at handlingen *tar bort* f.eks. synden⁵⁷ (Rom 8,3; Gal 1,4; 1 Pet 3,18; Hebr 5,3c; 10,18.26; 13,11).⁵⁸

⁵³ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 1030.

⁵⁴ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 1030.

⁵⁵ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 797.

⁵⁶ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 798.

⁵⁷ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 798, 1030.

⁵⁸ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*. 798

Dette gjelder også den forrige preposisjonen, ὑπέρ, som også kan oversettes med «for å sone for syndene eller å fjerne dem» (1 Kor 15,3; Gal 1,4; Hebr 7,27; Rom 15,8).

Vi skal i det følgende se nærmere på noen sentrale bibelvers med én eller begge preposisjonene og se nærmere hvordan uttrykkene over forstås i konkrete eksempler. Dette legger også grunnlaget for forståelsen av Jesu rolle på korset.

2.1.3 Sentrale bibeltekster med ὑπέρ og περί

For virkelig å få grep på de ulike oversettelsene og betydningene av de nevnte preposisjonene må vi se nærmere på noen konkrete bibeltekster. Det er mange bibeltekster som indikerer at Jesus døde *for oss* eller *for synd* (1 Tess 5,10; 1 Joh 2,2), og tar i bruk περί og ὑπέρ. Vi har også sett over at i noen tilfeller kan ordene også oversettes til å bety *på våre vegne*.⁵⁹ Dette skal vi se mer på i forbindelse med 3.4.2 Korset.

2.1.3.1 1 Pet 3,18

En av de tekstene som oftest henvises til, og som inneholder begge preposisjonene, er Peters første brev i kapittel tre. Vi leser i 3,18:

*For Kristus selv led for synder [περί ἀμαρτιῶν],
én gang for alle,
den rettferdige for urettferdige [ὑπέρ ἀδίκων],
for å føre dere fram til Gud.*

Her ser vi at ὑπέρ anvendes om mennesker eller folk, og her sammen med de *urettferdige*, med andre ord alle mennesker. περί derimot settes sammen med ἀμαρτιῶν. Her styrer de begge genitiv. Kristus, her forstått som den *rettferdige*, og motstykket til de *urettferdige*, led for *synder*. Det er nærliggende å tolke at Jesu lidelse hadde en sonende funksjon. Jesus, som den rettferdige, led for de *urettferdige*. Det kan her forstås som at Jesus led *på grunn* av de urettferdige, *i de urettferdiges sted*, *på de urettferdiges vegne* eller *til de urettferdiges beste*. Her kan man altså se mangfoldet i betydningen av ὑπέρ ἀδίκων i dette bibelverset.

2.1.3.2 Paulus

Også Paulus tar i bruk disse preposisjonene når han skriver om synd og død i forhold til Jesus. I 2 Kor skriver han: «Han som ikke visste av synd, har han gjort til synd for [ὑπέρ] oss, for at vi i ham skulle få Guds rettferdighet» (5,21). Jesus ble altså gjort til synd *for oss*. Her brukes

⁵⁹ Rutledge, *The Crucifixion*, 468.

ὕπερ sammen med ἡμῶν. Han som ikke visste av synd, ble gjort til synd. Dette er av interesse for oss. I dette tilfelle er det nok mest naturlig å forstå det slik at Jesus ble gjort til synd på grunn av oss, fremfor i vårt sted eller på våre vegne.

I Romerbrevet skriver Paulus mye som er aktuelt for problemstillingen. Paulus skriver i 5,6: «Mens vi ennå var svake, døde Kristus for ugudelige da tiden var inne.» ὕπερ er brukt her, gjerne knyttet til at Jesu død var *in behalf of* menneskene.⁶⁰ Det er en liten distinksjon mellom *on behalf of* og *in behalf of* på engelsk. Førstnevnte forstås i retning av *på vegne av*, og da som i en representativ tankegang. Sistnevnte innebærer derimot *til fordel for*.⁶¹ Hvis Jesus da døde til fordel for ugudelige, må det ha gitt noe bra til de ugudelige. Det står det ikke noe om i teksten, og vanskelig å si noe konkret på.

Paulus skriver i 8,31-32.34 flere ting vi kan kommentere. ὕπερ brukes i alle tre versene, noe vi må se nærmere på. Er Gud for oss [ὕπερ ἡμῶν], hvem er da mot oss? Er Gud ὕπερ ἡμῶν, spør Paulus. Denne bruken er kanskje ikke helt slik vi tenker knyttet til korset. Her kan det heller virke som om Gud på et vis er på *vårt lag*, fremfor at det er for oss eller for våre synder. Det samme kan nesten sies å være tilfelle i v. 34, [...] han ber for oss. Jesus ber ὕπερ ἡμῶν. Også dette tilfellet er å forstå som noe annet enn at Jesus døde *for oss*. Det er heller i retningen at Jesus og Gud er på vårt lag. I v. 32 derimot leser vi at Gud ikke sparte sin egen Sønn, men gav ham for oss [ὕπερ ἡμῶν] alle, kan han gjøre noe annet enn å gi oss alt sammen med ham? Her er det snakk om Jesu død, og vi kan forstå det slik at det er på våre vegne. Det er på våre vegne at Gud gav sin Sønn for oss. Dette blir en annen tilnærming til uttrykket ὕπερ ἡμῶν enn over. Kan ikke Han gi oss alt sammen med ham? Jesus var rettferdig og uten synd. Menneskene er syndige og urettferdige. Ved at Han (Gud) ikke sparte sin egen Sønn, gir Han oss alt sammen med Jesus. Den rettferdighet Jesus har, den får vi mennesker del i. Dette leser vi tydelig i Gal 2,20-21:

Jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg. Det livet jeg nå lever som menneske av kjøtt og blod, det lever jeg i troen på Guds Sønn, som elsket meg og ga seg selv for [ὕπερ] meg. Jeg forkaster ikke Guds nåde. For hvis vi kan oppnå rettferdighet ved loven, da døde jo Kristus til ingen nytte.

⁶⁰ Bauer, Arndt, and Danker, *A Greek-English lexicon*, 1030.

⁶¹ "Oxford Learner's Dictionaries," Oxford University Press.

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/behalf Hentet 05.06.21 "In Behalf Of vs. On Behalf Of," GrammarBook, accessed 05.06.2021, <https://www.grammarbook.com/blog/definitions/in-behalf-of-vs-on-behalf-of/>.

Hvis vi kan oppnå rettferdighet ved loven, da døde jo Kristus til ingen nytte. Med andre ord: Jesu død bringer oss rettferdighet. Målet var at man skulle leve et liv i tråd med loven, og dermed bli rettferdige. Det har vist seg at mennesker ikke klarer å leve slik det var ment til å leve, og gjorde opprør mot Loven og derfor er syndige og urettferdige (mer om dette under). Ved Jesu død, kan ikke Loven gi rettferdighet, for hvis det var mulig, var ikke Jesu død til noen nytte. Kanskje er det slik å forstå at i det at Jesus levde et liv i tråd med Loven, blir hans liv en betaling for våre overtredelser og urettferdighet på korset. På denne måten regnes vi da som rettferdige, ved at betalingen er gjort. Kanskje kan det også forstås slik at Jesus byttet til seg vår synd på korset, og at vi dermed fikk del i Jesu rettferdighet.

2.2 JESU SYNDFRIHET OG OPPGJØRET MOT SYNDEN

Flere av de nytestamentlige forfatterne skriver om Jesu død på korset sin betydning i forhold til synden. Vi leser om det hos for eksempel Paulus, Peter og Johannes. Jesus ble gjort til synd, til tross for at han selv var rettferdig og uten synd. Han ble gjort til synd for oss (2 Kor 5,21). I Jesus fantes det ikke noe synd (1 Joh 3,5). Han led også for synd (1 Pet 3,18). Synd er av den grunn avgjørende og høyst relevant i forbindelse med det som skjedde med Jesus på korset. Vi har også sett det knyttet til *περί*, som ofte knyttes til *ἀμαρτία*. Det at Jesus døde for *synd* og kom for å frelse menneskene *fra deres synder*, viser oss hvor relevant synd er knyttet til Jesu død. Vår forståelse av hvordan man gjør opp for synden, legger direkte føringer for hvordan vi snakker om den, og dermed hvilket begrep det er best å bruke.

Jesus skulle som sagt komme til verden for å frelse folket, nettopp *fra deres synder*. Hele hans komme handler om frelse og om synd. Hans død handler også om frelse og om synd. Vi skal se mer på inkarnasjonen under, men først skal vi se nærmere på synd og syndens opphav og konsekvens.

Synden kom inn i verden på grunn av ett menneske, og med synden kom *døden* (Rom 5,12a). Døden er en konsekvens av synden. Ved Adam kom synden. «Adam» er hebraisk og betyr *menneske*.⁶² I GT ser vi at Adam gjorde imot Guds vilje og spiste av kunnskapens tre (1 Mos 3,6-7). Adam, mennesket, var skapt i Guds bilde, slik at det lignet Gud (1 Mos 1,26). Adam ønsket å bli som Gud og spiste derfor av treet. Denne handlingen kjenner vi som «syndefallet». Ordet «synd» står ikke skrevet i denne teksten. Det trenger derimot ikke å bety at det ikke er snakk om synd her. Men det gjør at vi er nødt til å få litt bedre grep på hva synd egentlig er.

⁶² *Hebrew-English Lexicon*, 9.

NT sier mye om hva synd er, blant annet ser vi at synd det er opprør mot Loven (1 Joh 3,4). Loven da forstått som Guds lov eller Torah. Gjennom hele bibelen, i både GT og NT, leser vi om synd og hvordan menneskene gjorde opprør mot Loven. Vi enser en form for utvikling eller endring i forståelsen av synd. Dette skal vi undersøke nærmere, da det kan gi oss noen retninger for hvordan å videre ordlegge oss i tale om Jesu korsdød.

Døperen Johannes sier om Jesus «Se Guds lam som bærer verdens synder.» (Joh 1,29). Her forstår man synd som noe som kan legges over på noe(n) annet, noe som er overførbart. Det at Jesus bærer verdens synder, indikerer nettopp det at han har fått folkets synder over på seg.

Til tross for dette ser vi i flere av Jesu lignelser at synden forstås i større grad som noe som skal betales, en form for gjeld som må gjøres opp for. Dette blir noe annet enn at det kan overføres til noen andre. Samtidig kan man tenke seg at prisen kan betales av noen andre, det viktigste er at prisen betales. Dette ser vi blant annet i lignelsen om den rike mannen som ettergav gjelden (Matt 18,21-35). Hvor mange ganger skal man tilgi noens synder? Jesus svarer, du skal ettergi når han ber deg. Man skal ikke kreve regnskap lenger for det som blir gjort mot en.

Sammenhengen mellom Adam og Jesus, synden og frelsen, oppsummeres av Paulus i Rom 5,18 slik: «Altså: Som ett menneskes fall ble til fordømmelse for alle mennesker, slik fører ett menneskes rettfærdige gjerning til frifinnelse og liv for alle.» Hvilken rettfærdig gjerning er det som er til frifinnelse og liv for alle? Og hvordan kan denne handlingen være til nettopp dette?

Dette spørsmålet ligger tett opp til hele masteroppgaven. Vi ser også at det i Bibelen ikke finnes noen ferdig utviklet lære eller svar på dette spørsmålet. Den norske oversettelsen bruker ordet *frifinnelse*, men dette er kanskje litt vagt. Ordet på gresk betyr egentlig noe i retningen av «livets rettfærdiggjørelse». Poenget med teksten er at på grunn av et menneskes handling, nemlig Jesus, blir det til rettfærdiggjørelse til alle mennesker.

Jesu komme og virke på jorden må derfor ses i lys av det syndige mennesket. Inkarnasjonen spiller en sentral rolle i den forbindelse. I inkarnasjonen ble Ordet menneske (Joh 1,14). Dette Ordet forstår vi som mennesket Jesus (Joh 1,15.30). Ved at Jesus ble menneske, kom han også inn på menneskenes «premiss». Jesus gikk på den måten inn i «rollen» som menneske. Han ble menneske, og deler noen fellestrekk med menneskene. Mennesker er syndige, men til tross for at Jesus ble menneske, var han selv uten synd (2 Kor 5,21). For å kunne frelse menneskene, måtte han bli lik dem; han måtte bli kjøtt og blod, slik det står i Hebr 2,14-15: «Siden barna er av kjøtt og blod, måtte også han fullt ut bli som dem. Slik skulle han ved sin

død gjøre ende på ham som har dødens makt, det er djevelen, og befri dem som av frykt for døden var i slaveri gjennom hele livet.»

I flere tilfeller kalles Jesus for Adams *antitype* (Olsen anvender begrepet *antitype*).⁶³ De settes opp mot hverandre, og forholdet mellom dem skal vi se litt på. Jesus så det ikke som et rov å være Gud lik (Fil 2,6). Han var rettferdig i Guds øyne og var uten synd. Ingen kunne bevise at han hadde gjort noen synd (Joh 8,46). Jesus kom også til verden, ikke for å oppheve loven, men for å oppfylle den (Matt 5,17). Jesus levde det livet mennesket var ment å leve. Det har ikke vært noe menneske som har klart å leve etter loven og som derfor blir erklært rettferdig. Romerne 8,3 sier noe om forholdet mellom mennesket og loven. Vi som er av kjøtt og blod, står maktesløse overfor loven. Fordi mennesket er syndig maktet det ikke å leve etter loven. Derfor sendte Gud sin Sønn som syndoffer, lik det syndige mennesket, slik at synden i mennesket kunne bli holdt til doms. Den rettferdige skal leve ved tro (Rom 1,17), sies det. Men selv om Jesus er rettferdig, dør han den døden syndere var ment å dø (mer om dette under 2.4.2 om *korset*).

Over har vi sett at menneskene var syndige og gjorde opprør mot loven og Guds vilje. Loven ble gitt dem i GT. I 3 Mos leser vi også om at israelsfolket fikk veiledning og forskrifter for hvordan de skulle leve livet sitt.. Det var også veiledning til hvordan å gjøre opp for seg hvis noen hadde gjort noe galt. Det innebar gale ting mot andre medmennesker, og det gjaldt gale handlinger mot Gud. Disse syndige handlingene som ble gjort, skulle gjøres opp for en gang hvert år. På *den store forsoningsdagen*, eller *Yom Kippur*-dagen, kunne folket gjøre opp for syndene sine. Da var det offer som var løsningen (3 Mos 16,20-22). Som jeg har antydnet, er offertanken sentralt for enkelte figuranter, det viser oss også hvordan man forholder seg til og forstår synd og soning for syndene. Disse temaene er derfor relevant til Jesu komme til verden, da hensikten var å frelse folket fra syndene sine. Offer har vært en måte å gjøre opp for syndene, noe vi i det følgende skal se nærmere på.

2.3 OFFER

Når folket ikke klarer å holde Loven, synder og gjør mot Guds vilje, er det nødvendig å kunne gjøre opp for disse handlingene. Synd medfører død og skiller mennesker fra Gud. I 3 Mos får israelittene veiledning og forskrifter på hvordan å håndtere ulike situasjoner. Folket klarte ikke å leve etter loven de hadde mottatt, og gjorde derfor synd og handlet mot Guds vilje. 3 Mos

⁶³ Olsen, "stedfortredende straffelidelse."

viser folket hvordan man kunne gjøre opp for overtredelsene, og hvordan man kunne bli forsonet med Gud igjen. Én gang i året skulle prestene, levittene, bære frem et syndoffer på vegne av folket (3 Mos 16,11.34). Prestene ofret da to bukker. Den ene bukken slaktes, og blodet blir brukt på flere måter. Blant annet skvettes noe av blodet på alteret og på den andre bukken. På denne måten legges blodet (sjelen) over på den andre bukken. Denne bukken sendes bort fra Guds åsyn, ut til ødemarken (3 Mos 16,22), der Gud ikke var.

2.3.1 Blodet

Blodet har en sentral betydning for israelfolket. Det var i blodet sjelen var (3 Mos 17,11), og i ofringene var det alltid utspilling av blod. Ofring var nesten en nødvendighet der hvor soning skulle skje.⁶⁴ Ulike pakter ble «forseglet» ved bruk av blod. Også i NT, spesielt ved nattverden, spiller Jesu blod en helt sentral rolle. Jesus sa «For dette er mitt blod, paktens blod, som blir utøst for mange så syndene blir tilgitt» (Matt 26,28). Blod, og i forlengelsen død, har vært sentralt knyttet til soning og gjenopprettelse mellom mennesker og Gud.

I ofringen får bukken «overført» folkets synder på seg, ved at blodet til den andre bukken skvettes på (3 Mos 16,22). Deretter sendes bukken ut og bort fra Guds åsyn. I Esekiel møter vi en annen måte å snakke om det å flytte skyld over på noen andre. Som et tegn til folket (4,3) skal Esekiel ligge på sin høyre og venstre side i det antall dager som tilsvarer folkets dager eller år de har syndet (4,4-8).⁶⁵ Det blir på denne måten et tegn og har ingen sonende effekt. Ved et annet tilfelle er det i Esek 18,20 ikke mulig å flytte noens skyld over på noen andre.⁶⁶ Det samme møter vi i 2 Mos i fortellingen om Moses og gullkalven. Mose forbønn for folket resulterte ikke i noen overflytting av folkets skyld. Samtidig ser vi at synden kan flyttes over på syndofferet som skal spises for å fri menigheten fra sin skyld (3 Mos 10,17). Dette er da i tillegg til Yom Kippur-dagen som legger israelittenes synd på bukken og sender den bort.

Som vi her kan forstå, er israelfolket vant med ulike former for offer og gjengjeldelse av sine overtredelser. Offertanken ble praktisert i ulike situasjoner og med ulike hensikt. Disse offerpraksisene vi har sett på over, er forbeholdt ofring av dyr. I 1 Mos 22,12 ser vi at Jahve, Gud, avviser menneskeofring. Abraham blir satt på prøve og skal ofre sin eneste sønn. Men like før hindrer Gud ham i det og sender en bukk til offer i Isaks sted.

⁶⁴ Olsen, "stedfortredende straffelidelse," 9; Craig, *The Atonement*, 13.

⁶⁵ Hermann Spieckermann, "The Conception and Prehistory of the Idea of Vicarious Suffering in the Old Testament," in *the Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, ed. Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004), 12-13.

⁶⁶ Spieckermann, "Idea of Vicarious Suffering," 12.

Menneskeofring var dermed noe de kjente til, gjerne praktisert av andre folkegrupper og kulturer, men ikke blant israelittene.⁶⁷ Med et slikt utgangspunkt og forståelse av menneskeofring bringer Jesaja 52,13-53,12 med seg et stort sjokk og noe helt nytt. Jesaja 53, eller også kalt *Herrens lidende Tjener*, skal vi se mer på i det følgende. Først skal vi se på teksten i seg selv, og deretter se hvordan Jesus ofte blir forbundet med denne teksten.

2.3.2 Jesaja 53

Det vi kaller for *Jesaja 53* begynner allerede i kapittel 52. Teksten er 52,13-53,12 og kalles gjerne for Herrens lidende Tjener eller *den fjerde tjenersangen*. Det er en rekke andre *sanger* som handler om en Herrens Tjener, som har blitt samlet og kalles for Tjenersangene. De tre andre kan vi lese, i Jesaja, 42,1-4, 49,1-6 og 50,4-9.⁶⁸ Teksten bringer et sjokk, men også et håp til israelittene. Håpet om at det er mulig å gjenopprette relasjonen mellom folket og Gud vokser i denne teksten. Samtidig viker teksten mye fra det som var vanlig oppfattelse av hva som var lovlig og akseptert. Frem til nå (og videre etterpå) hadde man forholdt seg til Loven og blitt dømt ut fra den. Gjentatte ganger hadde folket blitt straffet for deres overtredelser. Straffen kunne være hungersnød og krig, men også som for eksempel eksil. Dette blir også ofte sett på som grunn til menneskelig lidelse. Menneskelig lidelse har gjerne blitt sett på som en naturlig konsekvens av skaperverket, men også som en form på straff eller gjengjeldelse på overtredelser og synd. Sistnevnte her gjør det tydelig at våre handlinger får konsekvenser.

Det kan også være mer «individuelle» årsaker og opplevelser som sorg og smerte. Tjeneren vi leser om her, utsettes for lidelse som ingen andre utsettes for, og på den måten en individuell form for lidelse. La oss se nærmere på hvem denne Tjeneren er.

2.3.3 Herrens lidende Tjener

Herrens lidende Tjener var rettferdig (v.11) og skulle gjøre *de mange* rettferdige. Han tok på seg disse *mange* sine synder og ble regnet blant lovbrøtere (v.12). Selv var han rettferdig, men han ble likevel straffet (v.5). Dette med straff må vi se litt nærmere på. Vi ser at i de siste tre bibeloversettelsene til norsk brukes ordet *straff*.⁶⁹

⁶⁷ Vi møter et unntak i Dom 11, hvor Jefta ofrer datteren sin som takkoffer til Herren. Dette er imidlertid ingen fortelling som vi ser oppfordrer til etterfølgelse.

⁶⁸ Bernd Janowski, "He Bore Our Sins: Isaiah 53 and the Drama of Taking Another's Place," in *the Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, ed. Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004), 53.

⁶⁹ *Den Hellige Skrift Bibelen* (Oslo: Bibelselskapet, 1930); *Den Hellige Skrift Bibelen* (Oslo: Bibelselskapet, 1978/85)

I King James Version fra 2013, ser vi i oversettelsen at ordet *chastisement* brukes.⁷⁰ Det engelske ordet indikerer noe annet enn det norske ordet *straff*. På norsk oppleves det nok i større grad som en form for juridisk straff, mens det på engelsk er å forstå som *sterk kritikk, en streng formell uttrykkelse på noe galt*.⁷¹ Det hebraiske ordet som brukes er מוֹסֵר og er nærmere den engelske forståelsen.⁷² I ordboken står det at ordet betyr «discipline» eller «correction». Denne *straffen* må derfor forstås som moralsk og i retning av oppdragelse, fremfor i juridisk forstand. Dette endrer nok forståelsen av teksten noe. Det er ikke lenger en juridisk straff eller fra det juridiske dette kommer fra. I større grad handler det om moral. Dette kan kanskje gå tilbake til Israel som er Guds utvalgte folk, og dermed blir Israel Guds Sønn. Gud veileder og oppdrar derfor folket sitt. Denne oppdragelsen innebærer kanskje også en form for *straff* (ikke juridisk) og gjengjeldelse, gjerne da i form av eksil og krig. En slik tilnærming er noe annet enn en vestlig, moderne forståelse av begrepet. Dette verset viser derfor at Tjeneren får denne *straffen*, denne oppdragelsen og gjengjeldelsen slik at folket kunne få fred. Tjeneren tar på seg denne straffen, slik at folket kan få fred istedenfor.

Vi må derfor være bevisst på hvordan vi forstår ord som innebærer andre aspekt i dag enn tidligere. I v. 10 har vi enda et slikt tilfelle, men her går det andre veien. Det hebraiske ordet מִשְׁפָּט, oversettes og forstås som *syndoffer*, eller gjerne i mer retning av *å utslette skyld*. I vår samtid er dette et ord det er lett å forene med det kultiske. Spieckermann presiserer at en slik forståelse blir noe mangelfullt. Han skriver at det må forstås innenfor det juridiske, like fullt som innenfor det kultiske.⁷³ Spieckermanns poeng er nok å presisere at det ikke *bare* kommer fra det kultiske, slik det i det vestlige samfunn vil være naturlig å forstå begrepet. Begrepet nyanseres i større grad hvis man inkluderer det juridiske aspektet inn i det kultiske. Ved denne inkluderingen forstår vi at handlingen ikke skal gjentas, men er å forstå som en engangshandling. Overtredelser og gale handlinger er blitt ordnet opp for ved denne delvis juridiske offerhandlingen. På denne måten ser vi hvor sentralt den juridiske siden ved offeret er i forståelsen av Tjenerens offer.

⁷⁰ *The Holy Bible, New King James Version* (Nashville, Tennessee: Holman Bible Publishers, 2013)

⁷¹ "Oxford Learner's Dictionaries." Hentet 10.05.2021

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/chastisement>

⁷² *Hebrew-English Lexicon*, 416.

⁷³ Spieckermann, "Idea of Vicarious Suffering," 3.

Det er i GT ikke snakk om at noen bærer noen andres synd. Det er derfor spennende å se at i Jesaja-teksten brukes to ord for å bære synd, og at det i begge tilfellene er at han bærer noen andres overtredelser.⁷⁴

Denne Tjeneren hadde ikke noe svik på sin munn (v.9b). Den lidelsen han fikk, må være på grunn av noen andres synd. Han ble rammet med lidelse og straff *i stedet for lovbrøyttere* (v.12). I tillegg ble han såret for menneskenes lovbrudd og knust for folkets synder (v.5). Folket ble helbredet og fikk fred på grunn av den straffen Tjeneren mottok.

Tjeneren ble slått og plaget, en handling som var villet og gjort av Gud (v.4 og spesielt v.10). Herren lot han bli rammet av folkets skyld (v.6). Selv om handlingen er Guds vilje, er det grunn til å forstå at Tjeneren gjorde dette frivillig og av egen vilje. Det er altså slik at Tjenerens og Guds vilje er den samme, og at det på denne måten ikke er noe tvang eller ufrivillig som foregår. Dette forsterkes i aktive formuleringer som at han *tok* på seg (v.4.12b). Det var ikke bare noe som ble *lagt* på ham.

En av hovedforskjellene mellom dette *offeret* og ofrene som gjøres på Yom Kippur eller ved andre anledninger, er at dette offeret, denne lidelsen og døden, er noe som bare skjer én gang. Det er ingen årlig eller gjentakende ofring. Tjenerens død kan og skal bare skje én gang. Lidelsen og døden gjøres av et individ, på vegne av andre, på grunn av deres synder og overtredelser, én gang for alle. Denne distinksjonen ligger også til grunn for at man forstår lidelsen og døden som en juridisk handling, og at den ikke har røtter tilbake til det kultiske livet.⁷⁵

Dette viser også det sjokket teksten bringer med seg. Tidligere hadde menneskeofringer blitt avvist, men nå var det villet av både Gud, og dette mennesket, denne Tjeneren. Ved at Tjeneren gav sitt liv, ble folkets gjeld betalt.⁷⁶ Jahve tillot med andre ord det han har holdt borte fra israelsfolket tidligere, og det som var blitt avvist som akseptert offer. Det bryter drastisk med israelsfolkets forståelse av hva som var lovlig og akseptabelt.

På grunn av det overraskende budskapet og det som skjer i denne teksten, har den fått betydning for kristne i senere tid. Vi ser også sterke likheter og henvisninger til teksten i en del NT-tekster.

⁷⁴ Otfried Hofius, "The Fourth Servant Song in the New Testament Letters," in *The Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, ed. Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher (Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004), 166.

⁷⁵ Spieckermann, "Idea of Vicarious Suffering," 3.

⁷⁶ Hofius, "the Fourth Servant Song." 167-168

Hvem er så denne Tjeneren? Er det Israelsfolket i sin helhet, eller er det en konkret person? I noen tilfeller kan det virke som om det var Jakob/Israel.⁷⁷ Men dette har vært vanskelig å begrunne. I NT har Tjeneren blitt knyttet til å være Jesus. Dette er noe av det vi skal se på under.

2.3.4 Offer i NT og Jesus som offer

Jesaja-teksten som vi har sett på over, har i flere tekster blitt henvist til og brukt mye i kristen litteratur og forståelse. Det tydeligste tilfelle er i Apg 8. Den etiopiske hoffmannen leser fra Jesaja og forstår ikke hvem denne Tjeneren er, da ingen har forklart det til ham tidligere. Filip tok da ordet og begynte med dette skriftstedet og forkynte evangeliet om Jesus (Apg 8,35). Jesus settes inn i rollen som Tjeneren, og vi kan lese i 1 Pet 2,22-25 om dette. Jesus gjorde ingen synd, og det fantes ikke svik på hans munn. Jesus var rettferdig og uten synd, slik vi har sett over. Det samme var Tjeneren, og vi ser hvordan Peter henviser tilbake til Tjeneren i brevet sitt. «Han svarte ikke når han ble hånet, han bar på kroppen sin våre synder på treet, slik at vi ved hans sår skulle bli helbredet» (v. 23-24). Tjenerens død skulle føre med seg at folket skulle dø bort fra syndene; ved hans sår ble folket rettferdig. Ved Jesu død skulle folket bli rettferdige. Ved at Jesus selv var rettferdig, men ble gjort til synd for oss, og gikk under forbannelsen og led og døde, fikk folket rettferdigheten Jesus hadde.

Vi leser også i 1 Kor 15,3: «For først og fremst overga jeg til dere det jeg selv har tatt imot, at Kristus døde for våre synder etter skriftene,»

Kristus døde *ὕπέρ ἡμῶν*, for våre synder. På grunn av våre synder gikk Jesus i døden. Jesus døde da ikke for sine egne synder, da han selv var uten synd, men for noen andres. Herrens Tjener døde heller ikke for sine egne overtredelser, men bar de manges synder på seg. Når Jesus døde for våre synder etter skriftene, kan det forstås som oppfyllelsen av Jesaja 53.⁷⁸

Frem til nå hadde Gud holdt borte den straffen som var ment for alle synder (Rom 3,23), men nå var Jesu blod gjort til soningssted for alle dem som tror (v.21-25). I denne Paulusteksten forstår vi det slik at Gud er aktøren i det som skjer med Jesus. Det er Gud som stiller Jesus frem slik at hans blod skulle være et soningssted. I denne teksten kan det oppleves at om Jesus er passiv. Men det betyr ikke at det ikke var frivillig fra Jesu side. I Ef 5,2 derimot uttrykkes det tydelig at Kristus *gav seg selv for oss som en offergave*. Her er Jesus handlende subjekt og den aktive i det som skjer med han; samtidig viser det at Jesus er et *offer, for oss*. Jesus som den

⁷⁷ Janowski, "He Bore Our Sins," 59.

⁷⁸ Peter Stuhlmacher, "Isaiah 53 in the Gospels and Acts," in *The Suffering Servant. Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, ed. Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher (Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004), 155.

handlende aktør i det som skjer med ham, kommer også frem i 1 Joh 3,16a: Hva kjærlighet er, har vi lært av at Jesus gav sitt liv for oss. Igjen gjør Jesus dette ὑπέρ ἡμῶν. Jesus gav sitt liv for oss. Han gjorde det frivillig. Jesus gav nok ikke livet sitt *på grunn av oss*, men kanskje er det bedre å forstå det enten *på våre vegne* eller at han gav sitt liv *i vårt sted*.

Her knyttes altså Jesus opp til offerkulturen man møter i GT. Presten skulle ofre en bukk og sende den andre bukken bort, ut av Guds åsyn. På den skulle Israels synder føres bort. Dette skjedde årlig. Her er Jesu død noe annet. Jesu død var en død for synden, én gang for alle (Rom 6,10). Det er en engangshendelse og ikke noe som skal gjentas (2 Kor 5,14-15; 1 Pet 3,8). Jesus bar frem offeret én gang for alle, da han gav seg selv som offer (Hebr 7,27). Her gav han seg ὑπέρ ἁμαρτία, for sine egne og andre synder.

Offer av dyr kan ikke ta bort noen synder (Hebr 10,4). Fordi det ikke kan ta bort syndene én gang for alle, må det skje gjentatte ganger. Det er ikke tilfredsstillende nok. Jesu død derimot, blir tilfredsstillende nok. Han fikk en kropp, ble menneske, og ble et offer for menneskenes synder. Jesu offer hadde den effekten å kunne ta bort syndene (Hebr 10,8-10). På grunn av Jesu offerdød som en engangshendelse skal ikke våre synder lenger bli husket (Hebr 10,17), og etter Jesu død trengs bare tilgivelse og ikke lenger dyreoffer (Hebr 10,18).

Inkarnasjonen har vi sett litt på over. Ved inkarnasjonen, ved at Jesus ble kjøtt og blod, kunne Jesus gjøre det som var umulig for menneskene. Gud sendte Jesus som syndoffer ved inkarnasjonen, på den måten at det ble holdt dom over synden i oss (Rom 8,3). Menneskene stod maktesløse overfor loven, men Jesus oppfylte loven og ble gjort til syndoffer i lys av den.

2.3.4.1 Nattverden, for mange og blodets renselse

Offertanken man møter i NT knyttes særlig til nattverden og Jesu blod. Vi kan lese om dette i evangeliene. I Lukas 22,19 leser vi at Jesu kropp gis for (ὑπέρ) dere. Jesu kropp, lik brødet, brytes og gis for dere. Jesu frivillige offer gis til og for folket. I Markus 14,24 leser vi om Jesu blod i nattverden. Jesu blod er paktens blod, som blir utøst for mange. I denne teksten blir Jesu blod utøst ἄντι (for) mange. Hva er det som kommer frem her som da må uttrykkes ved ἄντι? Innledningsvis om greske preposisjoner ser vi at ἄντι er det mest naturlige å bruke i disse bibelskriftene vi har sett på. Derfor er det ikke så rart at det i et tilfelle er denne preposisjonen som brukes. Det gjør det bare mer spesielt de gangene det ikke brukes, slik vi har sett på over.

Blodet har vi sett litt på over. Det brukes til å forsegle avtaler og en nye pakter. Det er også der man tenkte at livet var. Utspilling av blod, var utspilling av liv. Jesu blod, døden, ble derfor paktens blod. Jesu blod blir utøst, på vegne av oss. Jesu blod utøses også *for de mange*. Dette

for mange er også et svært sentralt element. Vi har sett noe av det i Jesaja teksten, hvor Tjenerens offer er til soning for mange. Hvem er disse mange? Jesus skulle nemlig gi sitt liv som en løsepenge for mange (Mark 10,45).

2.4 LANGFREDAG OG KORSET

Som vi har sett over, er det mye å si om Jesu død, hva hans død innebar, og hvordan det har påvirkning på oss. Det vi så langt ikke har sett på, er elementer i hva som historisk (ifølge bibelen) skjedde. Avslutningsvis i kapitlet vil jeg derfor helt kort trekke frem noen historiske elementer som man bør gjøre seg oppmerksom på, samt se nærmere på korset som henrettelsesmetode og dens rolle. Det hendelsesforløpet som er gitt oss i Bibelen, er nødvendig å se litt på, da det viser oss hva som skjedde (ifølge skriften), og det er nettopp det jeg i denne oppgaven forsøker å finne ut av. Det som skjedde, da på langfredag og på korset er viktig. Det gir oss informasjon som vil kunne hjelpe oss til å få en helhetlig forståelse av hva som fant sted den gang.

2.4.1 Langfredag

Ifølge evangeliene forutsier Jesus sin død og oppstandelse flere ganger (Mark 8,31; 10,32-33). Der sier Jesus at han skal bli overgitt til øverstepresten og til hedningene. Når tiden da er inne, da Jesus og disiplene gikk til Jerusalem, var det nettopp dette som skjedde. Alle de fire evangeliene enes i at Jesus ble forrådt og forhørt av det høye råd (Matt 26,57-68 par.) I forhøret av det høye råd er det bare Matt og Joh som navngir øverstepresten Kaifas. Det er også Kaifas som sa at det var bedre at et menneske døde for hele folket (Joh 11,50; 18,14). Jesus skal altså dø ὑπὲρ τοῦ ἔθνους (for folket). Som vi har sett over, indikerer en slik sammensetning av ord at Jesus da dør på vegne av oss, eller *for* noen, og i dette tilfellet folket. Joh 11,50 viser også at det var ment til å samle folket. Det var folket som var spredt rundt omkring, som Jesus nå skulle dø for. Dette åpner opp for en videre forståelse av hvem Guds folk er.

Videre er alle evangelistene enige om Jesu forhør hos Pilatus. Pilatus var en romersk landshøvding og satt med makten til å kunne beordre og avskaffe blant annet korsfestelser. Jesus ble med andre ord forhørt både av jøder og av romere. Pilatus klarte ikke å finne noen grunn til å korsfeste Jesus og lot folket velge fri en fange, slik de vanligvis fikk gjøre ved høytidene. Folket kunne da velge mellom røveren Jesus Barabbas og Jesus fra Nasaret. Folket ville ha Jesus korsfestet, og Barabbas skulle gå fri (Mark 15,14). Barabbas var en kjent forbryter og fange, men folket ville likevel gi ham fri. Som vi har sett over, var Jesus uten synd, og han hadde ikke noen grunn til å bli straffet; det hadde derimot Barabbas. Han fortjente den straffen

han nå fikk slippe. Navnet Barabbas er hebraisk og kan se ut som det er satt sammen av Bar Abba, som betyr Sønn av Far.

Den døden Barabbas skulle få, men som Jesus selv fikk, var korsdøden. Jesus dør da i Barabbas sted. Korset i seg selv gir ulike assosiasjoner og er tydelig blitt endret i kulturen fra den gang til i dag. I det følgende skal vi se nærmere på korset og dets betydning. Også korsets rolle er viktig å se på, til tross for at noen kanskje ikke anser det for like viktig. Korset viser oss hva korsdøden innebærer, og hvordan vi kan forstå Jesu død.

2.4.2 Korset

Korset blir i moderne samfunn et symbol på kristendom og at man er kristen.⁷⁹ Det er et trygt symbol og noe man gjerne har en kjærlighet for og er stolt av. Dette er noe helt annet enn hva Bibelens skrifter uttrykker om korset. Paulus skrev om korset i Gal 3,13 «Men Kristus kjøpte oss fri fra lovens forbannelse da han kom under forbannelse for vår skyld. For det står skrevet: Forbannet er hver den som henger på et tre.» Også her møter vi uttrykket *ὐπὲρ ἡμῶν*. Jesus kom under forbannelsen *for vår skyld* eller *på grunn av oss*. Ved at Jesus kom under forbannelsen for vår skyld, indikerer det at vi allerede var under denne forbannelsen. Ved at vi var under denne forbannelsen, kom også Jesus under den da han ble menneske. Som en konsekvens av dette kunne da Jesus fri oss fra forbannelsen, noe han gjorde *ὐπὲρ ἡμῶν, for oss*.

Den som henger på et tre, er forbannet av Gud. Jesus kom under Guds forbannelse da han døde korsdøden. Paulus har da 5 Mos i tankene mens han skrev teksten. Der leser vi i 21,23 om å dø på et tre: «skal du ikke la den døde kroppen hans bli hengende på treet, men gravlegge ham samme dag. For den som blir hengt opp, er forbannet av Gud. Du skal ikke gjøre urent det landet som Herren din Gud vil gi deg i eie.»

Forbannelsen var å bli forlatt av Gud. Slik vi så i 5 Mos er den som er hengt på et tre, den er forlatt av Gud. I 5 Mos finner vi mange lover og regler for ulike situasjoner. Ser vi nærmere på 12-26, leser vi om hvordan man forholdt seg til mennesker som gjorde galt. Hadde man drevet med avgudsdyrkelse, drap eller annet, var straffen å bli steinet (5 Mos 17,2-6). Det å dø på et kors eller et tre er et kjent fenomen i GT, men det gir ingen positive assosiasjoner. Enhver som dør på et tre, var forlatt og forbannet av Gud (21,22-23). Hvis en hadde fått dødsstraff og var blitt hengt opp på et tre, skal man ikke la den døde bli hengende, men ta kroppen ned fra treet.

⁷⁹ John Stott, *The Cross of Christ*, 20th Anniversary Edition ed. (Downers Grove, Illinois: IVP Books, 2006), 26.

Ifølge Jürgen Moltmann skal Cicero ha sagt at velstående mennesker ikke engang bør snakke om eller nevne korset, så skambelagt er det.⁸⁰

Korset var å forstå som en snublestein, noe som var problematisk, og som man holdt seg borte fra. I Galaterne står det «Hvis jeg fremdeles forkynner omskjærelsen, søsken, hvorfor blir jeg da forfulgt? Da er ikke korset lenger noen snublestein» (5,11).

Den døden Jesus ble utsatt for, var ment for synderne, og de laveste i samfunnet. Det var spottere og lovbrøtere som fortjente en slik død. Det var skambelagt og man var svært utlevert der man hang, med lite eller ingen klær. Jesus ble altså regnet blant disse, blant lovbrøtere (Luk 22,37). Selv om det ikke står noe om hvordan Tjeneren døde, ble han regnet blant lovbrøtere, og Jesu korsdød er med på å vise sammenhengen mellom dem.

På denne måten ser vi at korset gir oss innblikk i noe som er sentralt når man skal forstå Jesu død. Det at Jesus mottok en død som var ment for de laveste, henger derfor sammen med både Jesaja teksten, og med forholdet mellom det syndige menneske og Jesus. Det forsterker det vi leste innledningsvis til Jesu komme, at han kom for å frelse menneskene fra deres synder.

2.5 OPPSUMMERING

I dette kapitlet har vi sett på det bibelske materiale knyttet til Jesu død. Problemstillingen har som mål å undersøke den beste systematiske teologiske tolkningen på *stedfortredelse* knyttet til nettopp dette, Jesu død. Stedfortredelse er ikke et begrep vi møter i de bibelske skriftene. Vi møter heller ingen ferdig utviklet teologi eller teori på Jesu rolle eller på forsoning. Det vi har sett, er at noen greske preposisjoner, nemlig *ὐπέρ* og *περί*, er av betydning i forståelsen. Det at Jesus døde *for oss* eller *for synd* spiller en avgjørende rolle. Vi har sett at både Paulus og Peter, samt andre bibelske forfattere, har tatt i bruk disse formuleringene og ser Jesu død som noe som er til vår fordel, eller på våre vegne eller i vårt sted.

Paulus ser på forholdet mellom Adam og Jesus og sier at ved ett menneske kom synden inn i verden og ved ett annet kom frelsen. Jesus og Adam settes opp mot hverandre. Forstår man da Adam som en representant for menneskene, er det også nærliggende å se på Jesus som en representant for menneskene.

Ved at Jesus døde *for synd* ser vi også relevansen til tradisjonene i GT, hvor offer var en sentral tradisjon i det kultiske livet. Vi har også sett på Jesaja 53 og dens betydning opp til Jesus. Jesus

⁸⁰ Jürgen Moltmann, *The Crucified God*, trans. R.A Wilson and John Bowden (Munic: Christian Kaiser Verlag, 2019; repr., 40th Anniversary Edition). 28

forstått som offer, og Herrens Tjener spiller inn på hvordan Jesu død forstås. Tjenerens død er en engangshendelse, en tydelig forskjell fra den vanlige offerpraksisen. Slik som Tjenerens død var en engangshendelse, var også Jesu død det. Korset i seg selv, med henvisning til Gal 3,13, hvor den som blir hengt på et tre, er forbannet av Gud. Jesus ble altså et menneske og kom under forbannelsen og loven *for oss*. Han døde også i stedet for Barabbas på langfredag. Korset er en grufull henrettelsesmetode, og den som dør, regnes blant lovbrøyttere og de svakeste av de svake.

Så langt har vi sett på hvilket bibelsk grunnlag man har til å utlede en systematisk teologisk tolkning av hvilken måte Jesu død er *stedfortredende*. Vi har ennå ikke sett på hva ordet *stedfortredende* betyr og innebærer, men vi har sett på hva skriftene sier om Jesu død. I neste kapittel skal vi derfor se på ordets opprinnelse, betydning, bruk og hvordan mine figuranter tar i bruk ulike begreper i sine bøker i arbeid med Jesu død.

3 HVA ER EN STEDFORTREDER?

Innledningsvis til oppgaven formulerte jeg et forskningsspørsmål med den hensikt å holde oppgaven målrettet mot oppgavens problemstilling. Spørsmålet var *hva er og betyr stedfortredelse?* Dette kapitlet har til hensikt å få litt bedre grep på begrepet *stedfortredelse*. Ordets betydning og bruk vil bli gjort rede for her, først i tråd med en ordbok, deretter undersøker vi hvordan ulike figuranter tar i bruk ulike engelske begreper. Vi skal derfor innom noen teorier på forsoning, hvor dette begrepet, sammen med andre aspekt, spiller en avgjørende rolle i utformingen av teoriene. Som vi har sett innledningsvis til kapittel 2, er ikke *stedfortredelse* et ord man møter i det bibelske materiale, og vi må derfor undersøke dette i andre kilder. I det følgende vil jeg derfor først se på ordets etymologiske opprinnelse og betydning. Deretter skal vi undersøke noen begreper og ord figurantene mine tar i bruk, før jeg ser på figurantene selv og deres forståelse av disse begrepene.

Norsk akademis ordbok forklarer *stedfortredende* slik: «person som virker i en annens sted» og ordet kommer fra tysk *Stellvertreter*.⁸¹ Hvordan vi forstår *virker* kan påvirke ens forståelse av begrepet. Samtidig kan også hvordan vi forstår *en annens sted*, da om det er å forstås rent fysisk eller om det i større grad handler forstås i mer abstrakt betydning. Hvordan vi forstår det, legger føringer for hvilke(t) begrep det vil være best å bruke. Under skal vi se nærmere på hvordan *Stellvertreter* har blitt brukt og forstått, og kanskje vil vi også merke hvordan disse elementene brukes og forstås av figurantene.

Av dette ser vi at det på norsk og tysk brukes ett ord for å uttrykke at noen virker i en annens sted. Mye av litteraturen jeg har lest er på engelsk, og i noen tilfeller er det tyske verk som er oversatt til engelsk. I denne engelske litteraturen brukes ulike begreper, hvor alle visstnok skal komme fra *Stellvertretung* eller ordets ulike bøyninger. Dette må vi se nærmere på.

Det tyske ordet kan oversettes til *vicariousness*, *representation* eller *substitution*, eller «taking Another's place»; alle oversettelser gitt av Janowski.⁸² Til tross for at *Stellvertretung* (og i andre avledninger av samme stamme) brukes om så mange ord, presiserer Janowski at det er en forskjell mellom *representation* (representasjon) og *substitution* (substusjon).⁸³ Sammen med Janowski ser vi dette også hos Rutledge. Hun presiserer derimot at de kan være beslektet.⁸⁴ Von

⁸¹ "det Norske Akademis Ordbok." Hentet 28.01.21 <https://naob.no/ordbok/stedfortreder>

⁸² Janowski, "He Bore Our Sins," 52.

⁸³ Janowski, "He Bore Our Sins," 52.

⁸⁴ Rutledge, *The Crucifixion*, 536.

Balthasar snakker om at Jesus gjør noe «i vårt sted», og bruker det tyske ordet *Stellvertretend*.⁸⁵ Vi aner et mangfold av begreper som anvendes, og av den årsak må vi se nærmere på hvert enkelt begrep, dets betydning og hvordan det brukes. Først skal vi se på ordet *substitutt*, deretter på det å ha en *vikarierende* rolle eller funksjon. Sistnevnte kan nok oppleves svært likt til det å være en *representant*, og vi må i det følgende få noe bedre oversikt over begrepene og bruken av dem. Ved et slikt arbeid, kan man etter tydeligere skille dem, eller vise at det er samme sak. Deretter skal vi se nærmere på to andre begreper, nemlig *solidaritet* og helt til slutt *identifikasjon*. Alle ordene som nå er nevnt, og som vi skal se under, anvendes av figurantene. Deres stemmer skal få komme frem etter den innledende fremleggelsen av ordene.

3.1 BEGREPSAVKLARING

Som nevnt over, skal vi i dette delkapitlet se litt nærmere på begrepene figurantene anvender. Under skal vi se nærmere på figurantenes bruk av de mange ordene, men i første omgang går vi til ordbøker. Hensikten er å få en viss oversikt og en grunnforståelse av ordene, før vi ser hvordan ordene blir brukt. Jeg vil også i denne delen trekke frem litt mine egne forståelser av ordene, som vil gjøre det spennende å se på eventuelle likheter og forskjeller i min og mine figuranters bruk av begrepene.

3.1.1 Substitusjon

Oxford Learner's Dictionaries forklarer ordet *substitution* slik: «an act of using one person or thing in the place of another».⁸⁶ Bernd Janowski har skrevet et kapittel som på engelsk er oversatt til: *He Bore Our Sins: Isaiah 53 and the Drama of Taking Another's Place*.⁸⁷ Boken er opprinnelig utgitt på tysk, og da bruker Janowski ordet *Stellvertretung*, som oversettes til *Taking Another's Place*.⁸⁸

En *substitutt* er altså en som tar en annens plass. Ofte ser man dette ordet brukt synonymt eller i forbindelse med et *bytte*, spesielt møter vi dette hos Rutledge. Når vi her snakker om et bytte, tenker vi oss altså at person A og B har hver sin plass, men at de på et punkt bytter plass. B står der A stod og motsatt. Innledningsvis henviste jeg helt kort til Luther som snakker om det *salige bytte*. Dette ligger svært tett på den forståelsen Luther snakker om.

⁸⁵ Lauber, *Barth on the Descent*, 69.

⁸⁶ "Oxford Learner's Dictionaries." Hentet 11.02.21

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/substitution?q=substitution>

⁸⁷ Janowski, "He Bore Our Sins."

⁸⁸ Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher, eds., *Der leidende Gottesknecht, Jesaja 53 und seine Wirkungsgeschichte mit einer Bibliographie zu Jesaja 53* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1996).

3.1.2 Vikar

Gjør man noe vikarierende, eller fremtrer som en vikar, er man i stedet for en annen. I motsetning til en *substitutt* bytter man ikke plass med den man vikarierer for. Disse to er relativt like, men det er en forskjell på å gjøre noe på vegne av noen andre, og det å bytte plass med noen. Norsk Akademis Ordbok skriver også at denne personen som fyller en stilling eller lignende for en annen, er en midlertidig ting. En vikar er ikke vikar fast, men i en begrenset tid.⁸⁹ Hvordan figurantene mine forstår og bruker ordet skal vi se på under, kanskje vil vi møte en annen forståelse av ordet enn hva ordboken sier. Den engelske ordboken snakker mer om *vicarious* som om man leser eller ser på noen gjøre noe, fremfor å gjøre det selv. Dette innebærer i større grad en involvering, uten å være den aktive aktør i handlingen.⁹⁰

3.1.3 Representant

En representant kan være en som opptrer på noen andres vegne, eller det kan være et individ som viser bestemte kjennemerker for en bestemt person, klasse eller lignende. Slik forklarer i det minste Norsk Akademis Ordbok (NAOB) *representant*.⁹¹ Der står det også at det er mulig å bruke *stedfortreder* om en slik representant. Heller ikke her er det snakk om at man erstatter noen eller at man går i noen andres sted. Her fremstår man som en representant, hvor man gjerne representerer noe/noen overfor noe/noen andre. Dette ligger veldig tett opp mot det å ha en vikarierende rolle. En representant utøver en handling på vegne av noen andre. Det å være en representant er en aktiv handling. Man går aktivt inn og handler på vegne av noen andre. Det er vanskelig å forstå representant i en mer passiv retning. Med det mener jeg at man lar seg ikke utsettes for diverse handlinger på vegne av noen andre. Ved å bruke begrepet *representant*, kan man nesten forvente at representanten aktivt gjør noe, fremfor å la noe skje med en.

3.1.4 Solidaritet

Solidaritet kan ligne litt på det å *representere* noe/noen, men her er det gjerne en mindre høytidelig eller formell betydning. NAOB nevner at det er en «(følelse av) samhörighet og (gjensidig) lojalitet.»⁹²

Man har som regel solidaritet knyttet til en gruppe eller et mindre «samfunn». Kanskje viser man solidaritet til en organisasjon som WHO eller lignende. Man er gjerne ikke solidarisk

⁸⁹ "det Norske Akademis Ordbok." Hentet 07.04.21 <https://naob.no/ordbok/vikar>

⁹⁰ "Oxford Learner's Dictionaries." Hentet 07.04.21

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/vicarious>

⁹¹ "det Norske Akademis Ordbok." Hentet 11.02.21 <https://naob.no/ordbok/representant>

⁹² "det Norske Akademis Ordbok." Hentet 11.02.21 <https://naob.no/ordbok/solidaritet>

rent universelt (i den forstand at man er solidarisk til alt og alle). På denne måten blir det noe annet enn å være en representant. Man viser gjerne solidaritet til den/de en representerer, men solidaritet blir noe mindre offisielt, eller i det minste sammenlignet med en representant. I denne forståelsen er det også å forstå som en gjensidig lojalitet. Vi ser også at det er «følelse av ...», og på den måten er det mer subjektivt enn kanskje representant. Man trenger ikke nødvendigvis ha *en følelse* av at man representerer noe/noen, men i større grad hvilken rolle eller posisjon man har.

3.1.5 Identifikasjon

Når man identifiserer seg med noe, trenger det ikke være å ta noens plass eller representere dem. Ved identifikasjon kan man i større grad sette inn et likhetstegn mellom seg selv og det man identifiserer seg med. Hvis en identifiserer seg med noe, trenger en ikke å representere det eller være en substitutt for det, men en *er* det en identifiserer seg med. En slik identifikasjon er i stor grad subjektiv. Med andre ord, det som gjelder for A, gjelder også for B. Vi kan altså skrive det slik $A = B$.

De to siste ser vi altså er i større grad subjektive sammenlignet med de tre første begrepene. Det er også mulig å forstå identifikasjon mer objektivt, eller teoretisk. Med det mener jeg at det er en teoretisk handling overfor to størrelser som er det samme. Altså at $A = B$.

Så langt har vi sett på betydning av noen norske ord, som er blitt oversatt fra engelske begreper fra mine figuranter. I det følgende skal vi derfor se nærmere på figurantenes bruk av begreper, da i måten de bruker det knyttet til Jesu rolle på korset. Vi skal først se på *substitutt*, hvor Rutledge vil få ordet. Deretter ser vi på Craig og stedfortredende straffelidelsesteorien, og vi berører så vidt Pannenberg også her. En kritiker av Craig, nemlig Mark Murphy som står for en tanke om at Jesus mottok en *vikarierende straff*. Deretter skal vi se nærmere på Pannenberg og hans tanke om *representant*, hvor også Craig vil bli hentet opp igjen. Deretter ser vi på von Balthasars forståelse av identifikasjon. Helt til slutt skal vi også innom Packer som har noen innvendinger på hvordan man forstår de ulike begrepene, før vi avslutter helt med Kettler som har noen interessante syn på solidaritet, bevegelse knyttet til forsoningen og stor vektlegging på inkarnasjonen.

3.2 SUBSTITUTT – RUTLEDGE

Fleming Rutledge skriver i sin bok *The Crucifixion: Understanding the Death of Jesus Christ*⁹³ om forsoningsteorier og bruker mye tid på ordet *substitution*. Det er ikke få ganger hun skriver *substitusjon (eller et bytte)*⁹⁴ Den mye brukte termen *substitution atonement* anser hun for å være akademisk, og erstatter det med *the theme of exchange*.⁹⁵ Av dette kommer Rutledges oppfatning av hva en *substitutt* er, nemlig foregår det et *bytte* i tilfeller hvor man har en substitutt. Selv om Rutledge sier at det er slektskap mellom en substitutt og en representant, betyr det ikke at substitutten *må* representere noen andre. Som en substitutt gjør man ikke noe på vegne av noen andre, men i stedet for. Hun skriver at det er noe ved den menneskelige psyke som gjør at denne tilnærmingen er attraktiv. Det at noen andre dør i vårt sted, slik at jeg kan få leve, tiltrekker oss.⁹⁶

Rutledge henviser også til et svært interessant spørsmål Michael Goldberg stiller. Goldberg spør: «Why doesn't Jesus come down off that cross and let God put up there *in his place* those who *truly deserve to die*: Jews, Romans, in sum, *all humanity* which has in one way or another taken part in committing such a heinous crime?»⁹⁷ Ofte forsøker man å svare på hvorfor Jesus tok menneskenes plass, eller døde for dem, men her snur Goldberg på spørsmålet. Han lurar på hvorfor ikke de som fortjener å dø, dør *in his [Jesus] place*. Hvorfor dør ikke noen i Jesu sted? Et slikt spørsmål sier at noen andre burde vært i Jesu sted. Noen gjør noe de egentlig ikke skulle gjøre, i stedet for noen andre. Det Goldberg her viser oss, er at Jesus blir vår *substitutt*, da han gjør det i vårt sted. I utgangspunktet skulle menneskene vært på korset, men de er der ikke lenger, men Jesus er der. Det har skjedd et reelt bytte. Der A skulle være, er nå B. Dette bytte skjer *for vår skyld og i vårt sted*.⁹⁸

Rutledge er en av dem som forstår Jesus som vår substitutt. Hun presiserer også hvor viktig det er å ikke ta bort tanken om at Jesus går i døden i stedet for oss. Hun begrunner det ved å vise til hvordan man besvarer et spørsmål. Spørsmålet er «Hvorfor døde Jesus?» Mer moderne teologer som stiller seg kritisk til substitutt-tankens og eventuelt forståelsen om at Jesus straffes, vil foretrekke svaret «for å vise hvor mye Gud elsker oss».⁹⁹ Er det *bare* kjærligheten som

⁹³ Rutledge, *The Crucifixion*.

⁹⁴ Rutledge, *The Crucifixion*, 5, 413, 63, 65.

⁹⁵ Rutledge, *The Crucifixion*, 464.

⁹⁶ Rutledge, *The Crucifixion*, 466.

⁹⁷ Rutledge, *The Crucifixion*, 464. Michael Goldberg, *Jews and Christians: Getting Our Stories Straight* (Valley Forge: Trinity, 1991), 193-94. Endringer som kursiv er gjort selv. (Se Rutledges fotnote)

⁹⁸ Rutledge, *The Crucifixion*, 466.

⁹⁹ Rutledge, *The Crucifixion*, 467.

trekkes frem ved Jesu død, blir besvarelsen problematisk. I forkynnelse om Jesu død må man også si noe om Jesu *rolle* eller *hensikt* på korset, skriver Rutledge. Hun fortsetter å presisere at det er flere elementer som går tapt ved et slikt svar. For det første, skriver Rutledge, er skammen og avskyen rettet mot korset ikke til stede lenger. Hun henviser til Gal 3,13, hvor den som henger på et tre er forbannet av Gud.¹⁰⁰ Dette har vi sett på i forrige kapittel. Guds kjærlighet er selvfølgelig et nødvendig og sentralt element i Jesu død, men korsets skam forsvinner ved å *bare* vektlegge kjærligheten. For det andre, mister man tanken om at Jesus døde *for synd*. Dette undersøkt jeg i forrige kapittel. Det at Jesus døde for synd er, for Rutledge, av stor betydning for Jesu død. Det at Jesus døde for synd, forstår hun som at Jesus er vår substitutt. Det tredje og siste aspektet man glemmer er verdens og menneskenes tilstand. Lidelse og synd som er en del av verden blir ikke tatt på alvor.¹⁰¹ Igjen er det bare Guds kjærlighet som kommer frem, og der mister vi noen sentrale momenter.

En annen teolog som anser substitusjon, eller plass-bytte som sentralt er Bernd Janowski. Han skriver i sitt kapittel i boken *the Suffering Servant*¹⁰² at *place-taking* virkelig foregår i Jesaja 53, selv om det kan oppleves utfordrende. Han sier at det ikke er spørsmålet om hvordan man forstår synd, om det er å forstå som en gjeld som må betales, eller om det er noe som er festet til oss. Det handler om det er noen som identifiserte seg med det, slik at vi slipper å ta den plassen, og at noen andre tar denne plassen. Janowski konkluderer med at det at noen tar vår plass virker problematisk, men like fullt eksisterer og gjennomføres.¹⁰³

3.3 STEDFORTREDENDE STRAFFLIDELSE-TEORIEN – CRAIG

William Lane Craig, en amerikansk teolog, skriver i sin bok *The Atonement*, om en forsoningsteori han kaller *penal substitution Atonement theory*.¹⁰⁴ På norsk er den bedre kjent som *Stedfortredende strafflidelse-teorien*. Teorien går ut på at Jesus i kjærlighet tok på seg og holdt ut den straffen som menneskene fortjener på grunn av sine synder. Ved at Jesus gjennomgikk straffen kunne menneskene få tilgivelse og frelse.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Rutledge, *The Crucifixion*, 472.

¹⁰¹ Rutledge, *The Crucifixion*, 467.

¹⁰² Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher, eds., *the Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004).

¹⁰³ Janowski, "He Bore Our Sins," 72.

¹⁰⁴ Craig, *The Atonement*.

¹⁰⁵ Olsen, "stedfortredende strafflidelse," 1; J. I. Packer, "What Did the Cross Achieve?: The Logic of Penal Substitution," *9Marks Journal*, 1973, <https://www.9marks.org/article/what-did-the-cross-achieve-the-logic-of-penal-substitution/>. Hentet 05.02.21

Hovedtanken er altså at Jesus, i kjærlighet, gjennomgikk og holdt ut syndernes straff. I forrige kapittel så vi hvor fremtredende offerkulturen var for israelsfolket. Blant annet ble duer og lam/bukk brukt til offer, noen ganger i samme ritual og andre ganger i ulike ritualer. Craig, sammen med Joel B. Green, forstår Jesu død som et *offer*. Gjerne da forstått som syndoffer.¹⁰⁶ Offerets *hensikt* hadde en dobbel betydning. Hensiktene var å *annullere* (eller å fjerne) synden, samt å *tilfredsstill*e Gud (gjørne Guds vrede).¹⁰⁷ Craig skriver at Jesus forstod sin død som et frelsende offer, slik som påskeofferet, og at han bar verdens synd til en ny pakt mellom Gud og menneskene.¹⁰⁸ Jesus oppfattet også sin egen død på samme måte som Herrens lidende Tjener, da hans liv skulle gis for mange.

Offeret skulle altså tilfredsstill e Guds vrede. Guddommelig vrede skal ikke forstås som noe ukontrollert eller «farlig». Israels Gud er sen på vrede, men det betyr ikke at den skyldige ikke får den straffen han fortjener (2 Mos 34,6; 4 Mos 14,18). Guds vrede er altså en respons til synd, og ikke en av Guds egenskaper.¹⁰⁹ Overført til Jesus, som et offer, har Jesu død til hensikt å annullere eller fjerne synden, samt tilfredsstill e Gud. Han ser Jesus som vår substitutt, men også som vår representant. Det er han på to ulike måter. Ved at Jesus bærer verdens synder er han vår substitutt. Men ved at Jesus representerer menneskene overfor Gud blir Jesu straff for overtredelser, menneskenes straff.¹¹⁰ Vi skal se mer på Craigs forståelse som representant under, sammen med Pannenberg. Derfor ser vi nøyere på hans forståelse som substitutt her. Han viser en tydelig forskjell på enkel representasjon og enkel substitusjon. Sistnevnte ser vi på her. Simpel substitusjon sier Craig er en som tar over for den andre, typisk knyttet til sporten. Han på benken byttes inn til å være på banen. Den nye spilleren representerer ikke den gamle, det er bare et konkret og fysisk bytte.¹¹¹ Pannenberg, sammen med Craig forstår det som skjer med Jesus på korset som et bytte.¹¹² Det er et bytte som finner sted, spesielt får menneskene del i Jesu rettferdighet i dette byttet. Jesus ble gjort til synd slik at menneskene skulle få del i rettferdigheten. Pannenberg anerkjenner og forstår det som skjer som et bytte, likevel er dette noe mangelfullt mener han. Slik han ser det finnes det ikke forsoning i et rent bytte, noe vi skal

¹⁰⁶ Craig, *The Atonement*, 14.

¹⁰⁷ Craig, *The Atonement*, 9. Joel B. Green, "Kaleidoscopic View," in *The Nature of Atonement, four views*, ed. James Beilby and Paul R. Eddy (Illinois: IVP Academic, 2004), 173.

¹⁰⁸ Craig, *The Atonement*, 9.

¹⁰⁹ Green, "Kaleidoscopic View," 174.

¹¹⁰ Craig, *The Atonement*, 80.

¹¹¹ Craig, *The Atonement*, 79-80.

¹¹² Pannenberg, *ST2*, 418.

se nærmere på under *representasjon* 3.5. Også Craig forstår dette bytte er noe vagt og ikke går helt overens med Jesus, det mangler et aspekt vi skal se på sammen med Pannenberg under.

Teorien har som sagt blitt møtt med sterk kritikk. Den kritiseres for å være inkoherent, spesielt knyttet til hvordan man forstår begrepet *straff*. Spørsmål som gjerne stilles, er knyttet til om den definisjonen man bruker på straff er å forene med det som skjer med Jesus. En uskyldig kan ikke utsettes for straff, og derfor blir det for noen problematisk å si at Jesus straffes. Det rettes også kritikk knyttet til det moralske ved teorien. Kritikere sier at en god og kjærlig Gud kan ikke straffe, og spesielt ikke en uskyldig. Teorien Craig står for møter derfor motstand, og det neste vi skal se nærmere på er en av de teoriene som har kommet frem som et motstykke til Craig, som er kalt *vicarious punishment*.

3.4 VIKARIERENDE STRAFF – MURPHY

Mark Murphy kritiserer *stedfortredende strafflidelse-teorien*, og anser den for å være inkoherent. Kritikken medfører at Murphy blir en stemme for en annen tilnærming, eller teori. En teori han anser for å være mer koherent enn stedfortredende straffelidelse-teorien.¹¹³ En norsk teolog som også ser disse utfordringene med den nevnte teorien, er Asle Eikrem. For dem begge er det i *straffe*-aspektet problemet ligger. Kritikken retter seg mot hvordan man kan rettferdiggjøre straff mot en uskyldig part istedenfor den skyldige. Til tross for teoriens uenigheter, finnes det noen felles aspekt mellom dem.

Murphy presiserer at straff er *hard treatment*, og at denne behandlingen utføres på noen andre enn den som opprinnelig fortjente straffen.¹¹⁴ Dette er noe vi kjenner igjen i Craigs fremstilling av Jesu død. Det er altså en annen enn den som fortjener denne *hard treatment* som mottar den. En av hovedforskjellene tydeliggjøres ved Murphys vektlegging av den enkeltes relasjon til Jesus. I denne relasjonen møter vi den *vikarierende straffen* som hele teorien bygger på.

I denne relasjonen, mellom den troende og Jesus, fjernes adskillelsen mennesket har til Gud.¹¹⁵ Også Eikrem anser relasjonen mellom den troende og Jesus som helt essensielt.¹¹⁶ Relasjonen til Jesus og ved Jesu død og oppstandelse, kan den troende knytte seg til det som skjedde og få del i den nye realiteten som de ikke hadde klart å gjøre selv. Dette er også, slik Eikrem ser det, hvordan Jesus er vikarierende i sin død og oppstandelse.

¹¹³ Murphy, "Vicarious Punishment," 260.

¹¹⁴ Murphy, "Vicarious Punishment," 260.

¹¹⁵ Murphy, "Vicarious Punishment," 260.

¹¹⁶ Eikrem, *Sacrificial Love*, 167.

Ved at relasjonen blir mer sentral, har den enkelte et større ansvar. Relasjonen forstår Murphy som svært eksklusivistisk, altså at hver enkelt må ha en relasjon til Jesus. Denne relasjonen er helt avgjørende når vi ser på hvordan den skyldige lider. Den skyldige lider ikke lenger fordi han/hun mottar en straff, men ved at noen man står i en nær relasjon til straffes. Murphy har en forståelse av at synd og straff ikke kan overføres, men at ved Jesu død, straffes han for våre overtredelser. Denne vikarierende lidelsen vi her snakker om er den troendes lidelser. Dette betyr altså at den troende lider vikarierende ved at det egentlig er noen andre som lider. I det at noen andre lider på grunn av en selv, oppleves dette som urettferdig og vondt, og på denne måten vil man lide, og derfor på en vikarierende måte. Ved at man ser og opplever at Jesus, som man har en relasjon til, lider, vil man selv lide på grunn av dette.

Dette viser han med et konkret eksempel knyttet til sitt liv. Hvis Murphy har gjort noe galt, men det er hans barn eller kone som mottar straffen han skulle fått, opplever Murphy dette som urettferdig og ubehagelig. Han lider altså ved at noen andre tar straffen. Som troende må man derfor anerkjenne at den straffen Jesus mottok, egentlig var ment til en selv.¹¹⁷

Denne teorien, har derimot, ingen forklaring på hva som skjer med synden, og man har ikke gitt rom for tilgivelse. Denne mangelen i teorien gjør at det på et vis må åpnes opp for et tillegg til syndenes tilgivelse sammen med teorien.¹¹⁸

3.5 REPRESENTANT – PANNENBERG OG CRAIG

Tidligere har vi sett på *substitutt*. Vi forstod at Pannenberg og Craig ikke var tilfreds med bare bruk av *substitusjon*. Vi skal derfor undersøke deres bruk av *representasjon*. Pannenberg presenterer særlig to kategorier eller aspekt ved representasjon.

Pannenberg trekker spesielt frem to *aspekt* og skiller mellom en representant i en sosial kontekst og i eksistensiell kontekst.¹¹⁹ For å kunne være en representant trenger man ikke, og kanskje er det ikke mulig, å sette seg inn i situasjonen til den man representerer. Pannenberg sier at en representant handler *på vegne* av noen andre, uten at man bytter plass eller går inn i den andres situasjon.¹²⁰ En slik forståelse av representant kaller han for *co-human solidarity*. Det er medmenneskelig solidaritet, og er forstått innenfor sosiale rammer. Til forskjell fra dette har vi også eksistensielle rammer. Her handler det om liv og død. Pannenberg utdyper dette ved å si

¹¹⁷ Murphy, "Vicarious Punishment," 265.

¹¹⁸ Murphy, "Vicarious Punishment," 273.

¹¹⁹ Pannenberg, *ST2*, 419.

¹²⁰ Pannenberg, *ST2*, 419.

at hvis en person dør, slik at en annen slipper, har vi representant innenfor eksistensielle rammer. Det handler om at man gir sitt liv for noen som ville mistet det, hvis ikke offeret ble gjennomført. En slik tilnærming kan være fristende å forstå Jesu død på. Slik er det imidlertid ikke, sier Pannenberg. Den døden det er snakk om i eksemplet over er rent fysisk. Ved Jesu tilfelle vil de Jesus døde for en gang dø selv. Jesu død har en sonende effekt, og handler derfor om at Jesus representerte oss i den døden som er en konsekvens av synden, på den siste dag.¹²¹

Som vi har sett over var ikke Craig fornøyd med Jesus som substitutt i enkel forstand. Det er noe som mangler. Han presenterte også representasjon i enkel forstand. Det innebærer at man ikke tar noens plass, men at man bare representerer den andre.¹²² Craig skriver i en fotnote at representant ikke må forstås i symbolsk forstand. Forstår vi Jesus som representant inn i en slik symbolsk forstand blir det problematisk. Jesus er ikke et symbol på menneskene, han er et menneske. Måten Jesus representerer menneskene på overfor Gud er ved inkarnasjonen, ved at han ble menneske, men også ved dåpen. Hvor dåpskandidaten døpes til Jesu død og oppstandelse. Ved at Jesus er gitt fullmakt til å være menneske og å representere oss, er også Jesu lidelse og død menneskenes lidelse og død. Jesus bar verdens synder, og på denne måten straffes han i menneskenes sted. Like fullt representerer Jesus menneskene. Craig sier noe om at Jesus ikke ble straffet *i stedet for oss*, men at vi ble straffet *sammen* med Jesus ved hans fullmakt til å representere oss.¹²³ Dette konkluderer han til å si at Jesus er vår *stedfortredende representasjon*.¹²⁴ Han ble straffet i vårt sted og bar lidelsen vi fortjente. Craig forstår også at Jesus representerte oss foran Gud, slik at hans straff var vår straff. Dette er mulig ved to sentrale aspekt.

For både Pannenberg og Craig er det flere elementer som er sentrale knyttet til Jesus som menneskenes representant. Inkarnasjonen er det første som trekkes frem. Det at Ordet (Gud) ble menneske (Joh 1,14), viser at den preeksisterende Guds Sønn kom til jorden. Han kom for å ta synderes plass på korset. Vi leste over at i et bytte skjer det ikke noe forsonende. Pannenberg er svært opptatt av nettopp dette. For han blir Jesu representative rolle nøkkelen for at Jesu død skal ha en sonende funksjon. Hvis det bare er et bytte, trenger ikke Jesus være menneske, da er byttet gjort. Men da det er noe mer ved Jesu død og bytte, kommer dette tydelig frem ved inkarnasjonen. Ordet ble kropp og menneske. For at Jesu død skulle ha den sonende effekten den hadde, må Jesus altså være menneske, og representere oss mennesker overfor Gud. Av

¹²¹ Pannenberg, *ST2*, 420.

¹²² Craig, *The Atonement*, 80.

¹²³ Olsen, "stedfortredende straffelidelse," 26-27.

¹²⁴ Olsen, "stedfortredende straffelidelse," 26.

denne grunn er *representasjon* svært sentralt for Pannenberg.¹²⁵ Her ser vi altså at Gud selv, som Jesus Kristus, setter seg i menneskets sted og tar på seg straffen for dommen over synden. Pannenberg sier at det at «Jesus tok vår plass» (2 Kor 5,21) sier mer enn at Jesus døde *for oss*.¹²⁶ Hvis Jesus døde for oss, betyr det ikke at han trengte å lide, men hvis han tok vår plass får han straffen vi skulle hatt.¹²⁷ Dette *for oss* har vi sett på over, og Pannenberg opplever det vanskelig å virkelig bruke dette for å få frem at Jesus led og *tok vår plass*.

Det andre aspektet som er viktig for både Craig og Pannenberg er Paulus' utleggelse av Jesus som den nye Adam (Rom 5,18-19). Adam betyr *menneske*, og Jesus er den nye Adam. På denne måten forstår de Jesus slik at han er den nye representanten for menneskene. Ved ett menneskes fall kom synden, og ved ett menneskes død kom tilgivelse for syndene.¹²⁸ Craig sier også at Jesus ble vår representant i sin *solidaritet* til oss. Dette med solidaritet skal vi se nærmere på under.

Craig anser oss mennesker som en del av det som skjer med Jesus. Det som skjer med Jesus, skjer også med oss (2 Kor 5,14). Dette henger sammen med inkarnasjonen vi har sett på over, men også ved dåpen. Ved at vi døpes til Jesu død og oppstår med ham igjen, tar vi del i Jesu død. Craig forstår disse to handlingene slik at Jesus identifiserte seg med det falne mennesket, og ble satt til å tjene på våre vegne foran Gud.¹²⁹ Jesu sonende offer har effekt for *hver den som tror*, og er derfor universal.¹³⁰ Her aner vi altså at det er en spesiell form for *representasjon*.¹³¹ Årsaken til at det som skjer med Kristus kan skje med oss, er gjennom vår dåp. Hvor vi døpes til hans død og oppstår sammen med ham. Craig anser ikke Jesu død for å være *i stedet for oss*, men at det som skjer med Kristus, det skjer også med den troende.

3.6 IDENTIFIKASJON – VON BALTHASAR

Hans Urs von Balthasar var en sveitsisk katolsk teolog som har preget mye av 1900-tallets katolske teologi.¹³² David Lauber skriver i sin bok *Barth on the Descent into Hell, Atonement*

¹²⁵ Pannenberg, *ST2*, 421.

¹²⁶ Pannenberg, *ST2*, 418.

¹²⁷ Pannenberg, *ST2*, 419.

¹²⁸ Craig, *The Atonement*, 25-26.

¹²⁹ Craig, *The Atonement*, 81.

¹³⁰ Olsen, "stedfortredende straffelidelse," 16.

¹³¹ Craig, *The Atonement*, 25-26.

¹³² "Hans Urs von Balthasar, Theologian, Author, and Outstanding Son of the Church," Ignatius Press, 2014, accessed 31.01, 2021, <https://www.balthasarbooks.com/biography/>.

and the Christian Life,¹³³ et kapittel om Balthasar. Det er også dette kapitlet som ligger til grunn for min fremleggelse av Balthasars teologi.

Noe av det mest sentrale for Balthasar var at Jesu liv, død og oppstandelse ble gjort *pro nobis* (lat.) «for oss» og «i vårt sted».¹³⁴ Dette er det samme vi har sett på i forrige kapittel knyttet til de greske preposisjonene, og er latin for *ὑπέρ ἡμῶν*. Her bruker Balthasar dem på latin, fremfor på gresk. I inkarnasjonen ble Jesus (Ordet) menneske, det gjør at han også tar over noe av det som var ment til å være vårt. Ved at Jesus ble kjøtt og blod, altså ble menneske, fikk han del i noe av det å være menneske. I inkarnasjonen kunne han bli som oss, slik at han kunne frelse menneskene fra deres synder. På denne måten anses inkarnasjonen for å være av betydelig rolle i Balthasars teologi om forsoning. Balthasar anser ikke korsfestelsen for å handle om at en uskyldig mann straffes slik at den skyldige får gå fri. Derimot er det den inkarnerte Guds Sønn som frivillig identifiserte seg med menneskene dithen at han bar menneskenes skyld og mottok straffen for denne synden, som en handling av Guds enorme kjærlighet.¹³⁵ Ved å ordlegge seg slik ser vi hvor sentralt inkarnasjonen er for Balthasar.

I forlengelsen ser vi hvordan inkarnasjonen påvirker Balthasars forståelse av Jesus som vår representant.¹³⁶ Ved at Jesus identifiserte seg med det syndige menneske, og dermed ble menneske, ble han også passiv i det som skjedde med ham. Denne passive rollen kommer som en konsekvens av Jesu aksept og villighet til å fullføre sitt oppdrag i sin lydighet til Gud.¹³⁷ Det betyr ikke at Jesus ble utsatt for tvang, men at han frivillig ble passiv. Representasjon innebærer, for Balthasar, noe mer enn «bare» representasjon. Det er noe som faktisk skjer, og ikke noe symbolsk. Jesu representative rolle er helt avhengig av Jesu *identifikasjon* med mennesket.¹³⁸ Det handler om at Jesus *identifiserte* seg med menneskene, slik at han kunne ta på seg verdens synder.¹³⁹ Jesus identifiserer seg så mye med det syndefulle mennesket, at det ledet han til sin passive og frivillige situasjon til å ikke gjøre noe.¹⁴⁰ Det er også en identifikasjon til å være fremmedgjort overfor Gud.¹⁴¹ Denne representasjonstanken til Balthasar er noe mer og annet enn *solidaritet* aspektet. Jesus gjør ikke bare dette i ren menneskelig solidaritet. Jesus tar

¹³³ Lauber, *Barth on the Descent*.

¹³⁴ Lauber, *Barth on the Descent*, 46.

¹³⁵ Lauber, *Barth on the Descent*, 64.

¹³⁶ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹³⁷ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹³⁸ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹³⁹ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹⁴⁰ Lauber, *Barth on the Descent*, 62.

¹⁴¹ Lauber, *Barth on the Descent*, 62.

virkelig menneskenes synd på seg og dør en død i hendene på en Gud full av vrede.¹⁴² Balthasar forstår *vrede* slik at det er en del av Guds enorme kjærlighet, og at vreden alltid er under kontroll på grunn av den guddommelige kjærligheten.¹⁴³

Balthasar sier at det er noe som konkret skjer på korset. Det ene er at Jesus identifiserte seg så mye med det syndige menneske at det kunne representere det. Samtidig sier han at det var et bytte mellom Jesus og menneskeheten. Jesus blir til synd for at menneskene skal kunne bli rettferdige.¹⁴⁴ Dette aspektet gjør det viktig for Balthasar å presisere Jesu aktive rolle i det som skjer med ham. Slik Balthasar ser byttet mellom Jesus og menneskene på korset er Jesu frivillighet. Jesus både kan og er villig til å bære verdens synder og å bli til synd for å gi menneskene rettferdighet.¹⁴⁵ Ved at Jesus var vår substitutt kunne han bære verdens synder på korset.¹⁴⁶ Sammen med Balthasars forståelse av Jesus passive rolle, ser vi her at Jesus både er passiv, men også aktiv i det som skjer med ham. Slik Balthasar forstår Hebreerne er Jesus både offerlammet og presten som overrekker offeret, samtidig (7,27).¹⁴⁷ Det er også viktig å presisere Guds aktive involvering i det som skjedde på korset. Spørsmålet om aktøren knyttet til pasjonshistorien og det faktum at det var et reelt bytte er to aspekt Balthasar virkelig presiserer i hans teologi om forsoningen. Videre har han tre andre aspekt.

Jesu ble gjort til synd, slik at i dette byttet kan menneskene få del i Guds rettferdighet (2 Kor 5,21).¹⁴⁸ I dette byttet blir menneskene frigjort sine synder, som også er Balthasars tredje aspekt ved forsoningen.¹⁴⁹ Menneskene blir frigjort fra noen byrder. Dette gjør at man blir frigjort fra synden, men vi blir også frigjort *for* noe.¹⁵⁰ Vi er gjort frie til en ny eksistens. Det siste poenget er spørsmålet om initiativ, og da med vekt på Guds nåde og tilgivende kjærlighet.¹⁵¹

Jesu vikarierende virke er unik på den måten at Jesu død både er en fysisk død, lik menneskenes død, samtidig er den også *den andre død*. Den død som kommer som dom over synden.¹⁵² Som

¹⁴² Lauber, *Barth on the Descent*, 63.

¹⁴³ Lauber, *Barth on the Descent*, 64.

¹⁴⁴ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹⁴⁵ Lauber, *Barth on the Descent*, 61.

¹⁴⁶ Lauber, *Barth on the Descent*, 48.

¹⁴⁷ Lauber, *Barth on the Descent*, 52.

¹⁴⁸ Lauber, *Barth on the Descent*, 53.

¹⁴⁹ Lauber, *Barth on the Descent*, 53.

¹⁵⁰ Lauber, *Barth on the Descent*, 53.

¹⁵¹ Lauber, *Barth on the Descent*, 53.

¹⁵² Lauber, *Barth on the Descent*, 67.

vi da ser er det noe helt unikt, og ikke bare en menneskelig solidaritet. Jesus er den inkarnerte Guds Sønn og er derfor i stand til å bære vikarierende verdens synder på seg selv.¹⁵³

Ved Jesu død blir synden og døden ødelagt og dør. Balthasar snakker om at Jesus ødelegger synden og blir dødens seierherre. Dette er tankesett vi kjenner igjen i forsoningslæren som kalles for Christus Victor, nemlig at «Kristus seierherren». Gustaf Aulén er kanskje det navnet man forbinder mest med denne forsoningslæren. Han skrev en bok, nettopp om denne læren.¹⁵⁴ Ved at Jesus er menneskenes substitutt vinner han over synden og døden. Teorien handler i korte trekk om at Jesus seiret over ondskapen, og etablerer en ny relasjon mellom Gud og verden.¹⁵⁵ Barth knytter substitusjonstanken inn til Christus Victor-tanken. Den seieren som er vunnet for oss, er gjort *i vårt sted*, i kampen mot synd.¹⁵⁶

Over viste jeg til Janowski, hvor han setter Jesaja 53 sammen med *place-taking*. I dette utsagnet sier han noe annet sentralt. Spørsmålet handler ikke om hvordan man forstår *synd*, men om det er noen som *identifiserte* seg med menneskene, slik at det kunne ta deres plass. Janowski viser at Tjeneren *identifiserte* seg med menneskene, og at dette ene mennesket derfor mottok det som menneskene skulle motta.¹⁵⁷

3.7 BEGREPENES OVERLAPPING – PACKER

J.I. Packer er en lavkirkelig britisk anglikansk og reformert teolog som har skrevet en artikkel om Jesu rolle knyttet til flere av begrepene vi har sett på over.¹⁵⁸ Selv støtter han en substitutt-tanke, men tar i bruk flere andre begreper og setter dem opp mot hverandre. Her er det flere sentrale poeng som skal få plass i oppgaven.

Packer setter opp de tre hovedbegrepene våre opp mot hverandre og forstår dem til å bety mye av det samme. Jeg siterer:

The Oxford English Dictionary defines substitution as 'the putting of one person or thing in the place of another'. One oddity of contemporary Christian talk is that many who affirm that Jesus' death was vicarious and representative deny that it was substitutionary; for the Dictionary defines both words in substitutionary terms!

¹⁵³ Lauber, *Barth on the Descent*, 68.

¹⁵⁴ Gustaf Aulén, *Christus Victor: An Historical Study of the Three Main Types of the Idea of Atonement*, trans. A. G. Herbert (Eugene: WIPF & Stock, 2003).

¹⁵⁵ "Christus Victor," *Concise Theology series*, <https://www.thegospelcoalition.org/essay/christus-victor/>.

Hentet 10.05.21

¹⁵⁶ Rutledge, *The Crucifixion*, 511.

¹⁵⁷ Janowski, "He Bore Our Sins," 72.

¹⁵⁸ Packer, "What Did the Cross Achieve?."

Representation is said to mean 'the fact of standing for, or in place of, some other thing or person, esp. with a right or authority to act on their account; substitution of one thing or person for another.' And vicarious is defined as 'that takes or supplies the place of another thing or person; substituted instead of the proper thing or person.' So here, it seems, is a distinction without a difference. Substitution is, in fact, a broad idea that applies whenever one person acts to supply another's need, or to discharge his obligation, so that the other no longer has to carry the load himself.¹⁵⁹

Med andre ord, mener Packer, at en *substitutt* nesten er forutsetningen for å kunne være en representant og det å virke vikarierende. Som vi har sett over, har man skiller mellom ordene, og Packer viser til at det ikke er nødvendig med en slik distinksjon. Samtidig ser vi denne distinksjonen av begrepene i diskusjonen. Packer snakker også om solidaritet og identifikasjon. Han sammenligner dem alle med det å være en substitutt, og har dette som utgangspunkt for hele sin fremleggelse. Han er enig med Craig, og står for en stedfortredende strafflidelses-teori. Packer forstår *vikarierende* svært tett opp mot å være en substitutt. Paulus skriver at Jesus døde for oss, eller til vår fordel og på våre vegne (ὐπὲρ ἡμῶν). Han ble også til forbannelse for oss (ὐπὲρ). Jesus gir også livet sitt i stedet for *de mange* (ἀντι). Packers forståelse av disse bibelskriftene er at man må konkludere med at Jesu død var substitusjonell. De som ønsker å kalle dette *vikarierende*, kan for all del det, men da må de også inkludere en substitusjonell forståelse i vikarierende, og ikke ha en forståelse av begrepet *vikarierende* som ikke kan forenes med å være en *substitutt*.¹⁶⁰

Det har i nyere tid vokst frem en kritikk mot at skyld ikke kan overføres. Dette er sentralt da det blant annet påvirker hvordan man forstår at Jesus tok på seg verdens synder. Packer er av den oppfatningen av at overføring av skyld er mulig. Han viser til dette ved å presentere fire *momenter* eller argumenter. I utgangspunktet er det to av disse fire som er mest aktuelt og knyttet særlig til korset. Vi skal derimot se kort på de to siste også. Det første han presiserer er inkarnasjonens betydning.¹⁶¹ Ved at Guds Sønn kom til verden, og under den menneskelige situasjonen er det mulig at han kan ta på seg menneskelige «egenskaper». Jesus ble født av en kvinne, og under loven. Ved at han ble født under loven, kunne han frelse de som var under loven (Gal 4,4).

¹⁵⁹ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶⁰ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶¹ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

Det andre momentet går tilbake til Luther og Calvin. Luther var den som kom med begrepet *det salige bytte*, eller som det også kan kalles på engelsk *a wonderful exchange*.¹⁶² Packer skriver at Luther forstod Jesus slik at han bærer vår *identitet* og effektivt involverte oss i hans død. I Jesu død dør også alle. Packer sier at Jesu substitusjonelle død både er eksklusiv og inklusiv; med det mener han at den er eksklusiv knyttet til at det bare er Jesus som kunne gjennomføre det, uten at vi var med i det som skjedde. Samtidig forstår han det inklusivt ved at Jesus har tatt oss med seg i hans død og deretter oppstandelsen.¹⁶³ Den som da tror, er død i Jesus, men også oppstått i Jesus. I solidaritet, sier han, dør vi sammen med han, da han døde smertefullt og offentlig, mens vår død er smertefri og usynlig.¹⁶⁴

Packers tredje moment er knyttet til rettferdiggjørelsen. Han forstår det slik at den indre endringen kommer ved tro og Guds gave, Ånden. I dette blir den troende gjort rettferdig, og man får del i Guds rike.¹⁶⁵ Jesu rettferdighet får vi del i. Det siste og fjerde momentet er når Jesus kommer igjen og vi får en ny kropp i herlighet.¹⁶⁶

Det Packer viser oss og bidrar med inn i diskusjonen her, er svært viktig. Han viser oss at dette med å skille mellom begrepenes betydning, ikke trenger å være så enkelt, eller nødvendig som vi noen ganger skulle tro. Hans bidrag viser at forståelsen av begrepene kan være nyanserte eller vanskelig å virkelig skille, eller at det finnes glidende overganger. Dette er spennende og høyest aktuelt i en oppgave som handler om begrepsavklaring knyttet til Jesu død.

3.8 SOLIDARITET – KETTLER

Christian Kettler skriver en artikkel i *Theology Today*, om det estetiske aspektet ved forsoningen.¹⁶⁷ Der presenterer han tidlig inkarnasjonens betydning og rolle for forsoningen. Han forstår hele forsoningen som en bevegelse, og begynner med inkarnasjonen.¹⁶⁸ Ved at Ordet ble menneske (Joh 1,14), at Gud kom ned til jorden, ser Kettler en bevegelse ovenfra og ned.¹⁶⁹ Jesus, som menneske, er trofast til sin menneskelighet og i sin relasjon til Faderen og på denne måten blir det en bevegelse tilbake igjen, nedenfra og opp.¹⁷⁰ På den måten er Jesus som

¹⁶² Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶³ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶⁴ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶⁵ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶⁶ Packer, "What Did the Cross Achieve?." Hentet 08.04.21

¹⁶⁷ Christian D. Kettler, "The Vicarious Beauty of Christ. The Aesthetics of the Atonement," *Theology Today*, 2007.

¹⁶⁸ Kettler, "Vicarious Beauty," 15.

¹⁶⁹ Kettler, "Vicarious Beauty," 15.

¹⁷⁰ Kettler, "Vicarious Beauty," 15.

menneske å forstå som *vicarious*. Hele hans person, liv, virke død og oppstandelse inkluderes inn i forståelsen.¹⁷¹ Denne bevegelsen som Kettler snakker om forstår han som solidaritet i begge retninger. Gud blir menneske i solidaritet med menneskene, og Jesus, som menneske, er lydlig overfor Gud og har en *vicarious faith* på våre vegne. Det at solidaritet er gjensidig eller går begge veier, har vi sett over under begrepsforklaringene. Kettlers forståelse av solidaritet er med andre ord lik NAOBs.

På grunn av denne solidariteten blir Jesus vår *substitutt*.¹⁷² Jesus blir vår substitutt i hele vår menneskelighet, og ikke bare straffen som var ment til oss. Som vi da forstår spiller solidaritetsaspektet en sentral rolle i Kettlers substitutt-tanke. Kettler henviser til David Bentley Hart som ikke ser noe frelse i det som skjer hvis ikke solidariteten er der. Da er det, ifølge Hart, bare tom empati og ikke frelse.¹⁷³

Kettler ser bevegelse i det som skjer. Solidaritet er bevegelse fra Gud til mennesket, og det at Ordet identifiserte seg med menneskene, er den første bevegelse. Den andre bevegelse er fra mennesket Jesus, til Gud; altså bevegelse nedenfra og opp. Substitusjon er det som ligger til grunn for denne bevegelsen. Ved at Jesus var vår substitutt, går det en bevegelse nedenfra og opp i hans lydighet, eller trofasthet til Gud.¹⁷⁴

Kettler sier noe av det samme som andre figuranter knyttet til substitusjon, men det Kettler kommer inn med som noe nytt, er dette *solidaritet*-aspektet. Det åpner opp, eller viser oss en ny måte å forstå Jesu død på, som er sentralt i en slik oppgave.

3.9 OPPSUMMERING

I dette kapitlet har vi sett hvordan ulike figuranter tar i bruk ulike begreper i sitt arbeid med stedfortredelse som aspekt ved Jesu død. Det har vi gjort ved å gå til ordets etymologiske betydning. Begrepet *stedfortreder* kommer fra det tyske ordet *Stellvertretung*, og har i oversettelse til engelsk blitt til ulike ord som indikerer og betyr ulike ting. De mest frekvente ordene som har blitt brukt av flere figuranter er *substitutt* og *representant*. Vi har også vært inne på det å være en *vikar*, men også mer begreper som *solidaritet* og *identitet*. En substitutt er en som bytter plass med en annen, noe vi har sett spesielt hos Rutledge og hos Janowski. Også andre figuranter forstår substitutt slik. En representant derimot handler om å gjøre noe i noen

¹⁷¹ Kettler, "Vicarious Beauty," 17.

¹⁷² Kettler, "Vicarious Beauty," 17. David Bentley Hart, *The Beauty of the Infinite: The Aesthetics of Christian Truth* (Grand Rapids: Eerdmans, 2003).

¹⁷³ Kettler, "Vicarious Beauty," 17.

¹⁷⁴ Kettler, "Vicarious Beauty," 18.

andres sted. Dette møter vi tydelig hos Craig og Pannenberg. Hvis man derimot er en vikar, foregår dette i en kortere tidsperiode, men kan minne om de to nevnte. Det handler i større grad om å gjøre noe for noen andre. Solidaritet og identitet derimot handler mer om en følelse man har, knyttet til lojalitet og hva man selv identifiserer seg med. Sistnevnte gjør at man kan sette et likhetstegn mellom de to tingene som identifiseres med hverandre, og kan derfor forstås i en mer objektiv forstand. Dette er mye av Balthasars teologi knyttet til dette begrepet. Hans forståelse åpner opp for en annen måte å tilnærme seg tematikken på, som har gjort det interessant å ha med i denne oppgaven. Det er en sentral forskjell mellom identifikasjon og de andre begrepene, nemlig at to ting er det samme.

Vi har også sett hvordan disse ulike begrepene har blitt tatt i bruk av ulike figuranter, og hvordan de forstår Jesu død opp mot dette. Samtlige figuranter begrunner med bibelvers, og det ser ut til at det er mange gode argumenter for hver av disse tankene. I det neste kapitlet skal vi drøfte figurantenes bruk av begreper opp mot bibelmaterialet vi har sett på i forrige kapittel. Dette skal resultere i en konklusjon om hva *den beste systematisk teologiske tolkningen av stedfortredelse av Jesu korsdød er i dag*.

4 DRØFTING

Frem til nå er grunnlaget for drøfting og konklusjon på problemstillingen lagt. Det er for fullt i dette kapitlet vi skal diskutere og finne frem til et svar på problemstillingen: *Hva er den beste systematisk teologiske tolkningen av stedfortredelse som aspekt ved betydningen av Jesu død på korset?* For å komme frem til en konklusjon må vi tilbake til de forrige kapitlene, hente frem og vurdere det som allerede er presentert. Innledningsvis skal vi derfor begynne med kapittel én, med vekt på metode. Hovedtyngden til dette kapitlet vil ligge på i hvilken grad og hvordan bibelmaterialet og figurantenes ordbruk er mulig å forene. Deretter vil vi komme frem til en konklusjon på hva som vil være *det beste* ordet å bruke i arbeid med Jesu død.

To sentrale metodiske valg ble tatt i kapittel én. De to metodene vi har sett på er koherens-teori og spørsmålet om autentisitet. Autentisitet-spørsmålet er sentralt i min oppgave. Vi har et helt kapittel dedikert til bibelskrifter. Slik jeg ser det er den beste tolkningen i tråd med bibelens skrifter, fremfor hva de nyeste og mest attraktive teoriene i dagens samfunn er. Dette kan også begrunnes med Pannenberg's syn på utvikling av teologi gjennom årene. Han minner oss på at vi må være bevisst på hvordan vi utformer eller velger en teori til fordel for en annen. Pannenberg anser det noe problematisk å erstatte en teori med en annen bare fordi man ikke lenger forstår den første, eller fordi det er enkelt. Kanskje kan det i større grad være bedre å supplere eller å inkludere enkelte aspekt i den allerede etablerte teorien.¹⁷⁵

Det er selvfølgelig ikke disse to argumentene som ligger til grunn, eller er metoden, for oppgaven. Koherensteorien spiller også en sentral rolle i arbeidet med oppgaven. Konklusjonen skal være logisk og henge sammen med andre etablerte sannheter. Uten dette vil en risikere at konklusjonen vil være ulogisk og ikke henge sammen med annet relevant stoff som påvirker helhetsforståelsen av Jesus på korset.

Innledningsvis må vi igjen nevne at *stedfortredelse* ikke er et bibelsk begrep, men at det brukes for å forklare en del bibelske tekster. Rent etymologisk kommer det fra tysk, men har blitt oversatt til varierende begreper på engelsk som indikerer ulike elementer. Vi skal i dette kapitlet drøfte disse ordene opp mot det bibelske grunnlaget i et forsøk på å finne den beste systematisk teologiske tolkningen.

Jesus kom til verden for å frelse verden fra deres synder. Hensikten til Jesu komme var å frelse fra synden. Hvordan gjorde han det? Jo, han gjorde det ved å dø *for oss*. I kapittel 2 har vi sett

¹⁷⁵ Pannenberg, *ST2*.

hvordan man kan forholde seg til de greske preposisjonene *ὑπέρ* og *περί*. Hvordan vi oversetter dem påvirker forståelsen av teksten. Som et generelt utgangspunkt ser vi store likheter mellom oversettelsen *på våre vegne* og tilnærmingen av en representant, mens vi derimot ser store likehetstrekk mellom at Jesus døde *i vårt sted* og substitusjonstanken. Vi har sett på andre begreper også, men de er ikke like tydelige i de ulike oversettelsene av de greske preposisjonene.

4.1 INKARNASJONEN

La oss begynne med begynnelsen, Jesu komme og inkarnasjonen. Inkarnasjonen spiller en betydelig rolle for flere av figurantene. Blant annet har vi sett at Pannenberg og Craig fremhever at Jesus ble menneske. De anser inkarnasjonen for å være helt essensielt og betydelig for at Jesus anses for å være menneskenes *representant* (3.5). Også Balthasar trekker frem inkarnasjonens betydning i sin forståelse av Jesus. I inkarnasjonen, sier han, kan Jesus identifisere seg med det syndige mennesket (3.6). I inkarnasjonen blir Gud menneske. Vi kan nesten si at Ordet identifiserte seg med menneske, og ble menneske. *Ordet* byttet ikke plass med menneskene, og ble ikke menneske i deres sted eller på deres vegne. Med andre ord kan vi si at Ordet = Menneske (og Gud). Murphy snakket om Jesus som vår vikar. Hvordan kan vi se på Jesu vikarierende rolle i forhold til inkarnasjonen? Under 3.1.2 på begrepsforklaringen om *Vikarierende* leste vi at det å være en vikar er å forstå som noen som virker i en annens sted i en begrenset periode. Dette er noe problematisk i arbeid med Jesus og inkarnasjonen. Problemet ligger i en forståelse av at Jesus er menneske etter oppstandelsen og sitter nå ved Guds høyre hånd. Jesus har enda ikke sluttet å være menneske, og denne eventuelle midlertidige vikarierende rolle som menneske, går ikke overens med annen relevant teologi.

Uansett ser vi at Jesus ble menneske. Denne individuelle handlingen er å forstå som konkret og i utgangspunktet bare forenelig med begrepet identifikasjon. Det betyr ikke at inkarnasjonen ikke har betydning for de andre begrepene. Vi ser for eksempel at man må ha noen fellestrekk med dem man skal representere. På den måten er inkarnasjonen en *forutsetning* for å kunne snakke om Jesus som representant. Ser vi det opp mot substitusjonstanken møter vi kanskje noen utfordringer. Fortellingen om Abraham og Isak, samt ofringene gjort på Yom Kippur-dagen, kan dyr erstatte og være en substitutt for menneskene. Selv om vi har sett at Jesu offer er noe annerledes enn disse ofringene, trengte han kanskje ikke bli menneske for å være vår substitutt? – Spesielt sammenlignet med andre substitusjons-tilfeller. Likevel ser vi at dyrefrene ikke gir soning for syndene, og noe som må gjentas årlig. Jesu offer og død er derfor noe

annet. Spesielt kommer dette frem i Hebr 10,5, hvor nettopp dette presiseres. Dyre-offer kan ikke ta bort synder. Jesus fikk derimot en kropp som kunne ha denne funksjonen. Denne funksjonen Jesus da fikk, ved at han fikk en kropp, var å frelse eller å sone for menneskenes synd. Dette var også hele hensikten med Jesu komme. I lys av dette er det derfor mulig å se antydninger til at substitusjon er knyttet til inkarnasjonen.

Kettler snakker om bevegelse og forstår inkarnasjonen som den første bevegelse. Den første bevegelse, er for han, Guds solidaritet med mennesket. Det er mulig. En slik tanke sier mer om hva hensikten eller begrunnelsen for at noe finner sted, uten å virkelig si noe om hva som finner sted. Dette ser vi i flere tilfeller knyttet til solidaritet. Guds solidaritet til menneskene, kan absolutt være en av årsakene, eller årsaken, til at Gud ville frelse menneskene, og derfor sendte Jesus. Likevel ser vi at dette blir antydninger og tanker som ikke har like sterkt hold som andre tanker. Det bringer kanskje med seg mye fint, men i seg selv blir solidaritet for vagt. Derfor vil ikke *solidaritet* alene gi den mest dekkende forklaringen på inkarnasjonen, eller dens betydning for korset. Sammen med andre begreper kan den bidra med et aspekt som gjerne nedtones av de andre.

I inkarnasjonen ble Jesus menneske. Mennesket Jesus blir satt frem for israelsfolket, hvor de kan velge en fange fri. Jesus blir satt opp mot Barabbas, en interessant og sentral relasjon og hendelse vi leser i evangeliene. Paulus fremhever en annen relasjon eller forbindelse, nemlig mellom Jesus og Adam. Disse to relasjonene skal vi i det følgende se nærmere på.

4.2 BARABBAS OG JESUS

Ved høytidene fikk folket gi fri en fange fra korsdøden. Folket ønsket Barabbas fri, fremfor Jesus (Matt 27,11-26 par). Det er interessant at alle evangeliene har med denne fortellingen om Jesus og Barabbas, da det viser hvor enstemmig og viktig denne hendelsen kan ha vært. Jesus døde da i Barabbas sted. Denne konkrete hendelsen viser tydelig til et direkte bytte mellom A og B. Der Barabbas (A) skulle være, der er nå Jesus (B). Vi har sett i forrige kapittel om Rutledge, at hun bruker substitusjon og bytte om hverandre. Hennes bruk av substitusjon, slik jeg ser det, er forenelig med det som her skjer.

Jesus og Barabbas har byttet plass. Det betyr ikke at Jesus identifiserte seg med Barabbas, men vi ser at Jesus mottok den straffen som var ment for lovbrøyttere, og vi ser at han regnes blant lovbrøyttere. Likevel kan vi kanskje forstå det slik at Jesus identifiserte seg med lovbrøyttere. Eller er det kanskje bedre å si at Jesus hadde solidaritet til lovbrøyttere? Denne solidariteten sier

kanskje mer om intensjonen og ikke nødvendigvis hva som faktisk fant sted. Av den grunn er det noe svakere eller vagere enn hva bytte og identifikasjon innebærer. Jesus representerer heller ikke Barabbas på korset. Han har rent direkte tatt Barabbas' sted, og gjør det ikke på hans vegne. På denne måten ser vi at substitusjon eller et bytte er det som forklarer denne hendelsen best.

En annen side ved denne hendelsen henter vi fra Joh 11,50. Kaifas sier at det er bedre at ett menneske dør i stedet for hele folket. I disse ordene, slik jeg ser det, er det noe mer enn det konkrete byttet mellom Jesus og Barabbas. Det er noe med Jesu korsdød som er i stedet for hele folket. Dette åpner opp for at det byttet som skjer på korset er overførbart. Dette kan også argumenteres i lys av Barabbas navn. Vi har sett under 2.3.3 at Barabbas kan være sammensatt av to hebraiske ord som betyr «Sønn av Far». Dette kan indikere at Jesus dør for alle Guds sønner (barn). Det at et menneske dør i stedet for hele folket, ser vi også er forenlig med Herrens Tjener. Tjeneren led og ble straffet for hele Israelfolket. Folket fikk fred på grunn av Tjenerens straff (forstått som oppdragelse og kultisk, ikke juridisk).

Jesus ble regnet blant lovbrøtere, slik også Tjeneren ble forstått. Tjenerens død presiseres ikke, og vi vet ikke hvordan han døde. Men ved at Jesus ble regnet blant lovbrøtere, ved å motta en lovbrøters straff og drapsmetode, ser vi likheter mellom Tjeneren og Jesus. Dette spiller en stor rolle for hvordan vi forstår korset og Jesu død.

Den straffen eller døden Jesus mottok, var korsdøden. Gal 3,13 sier noe om en slik død. Paulus henviser tilbake til 5 Mos hvor den som henger på et tre er forbannet av Gud. Denne forbannelsen er å være forlatt av Gud. Paulus skriver at Jesus kom under forbannelsen *for oss*. Vi, menneskene, var allerede under forbannelsen og *på grunn av* dette, kom også Jesus under forbannelsen. Derfor er det lettest å forstå *for oss* til å bety *på grunn av oss*. Like fullt kan vi forstå denne forbannelsen til å være den endelige forbannelsen og fortapelsen, ikke bare den konkrete døden Jesus møtte. I et slikt tilfelle er det også nærliggende å forstå *for oss* til å bety *i vårt sted*. Da Jesus møtte den endelige forbannelsen, slik at vi skulle slippe. Konsekvensen av dette resonnementet blir å si at Gal 3,13 tydelig indikerer en form for substitusjon og et bytte.

Forstår vi Barabbas som en representant for folket, betyr det imidlertid ikke at Jesus er en representant, da Jesus ikke representerer Barabbas, men dør i hans sted. Men som vi skal se i det følgende er det andre bibeltekster som indikerer at Jesus er en motpart, eller en representant for folket.

4.3 ADAM OG JESUS

I forrige kapittel under Craig og Pannenberg så vi at inkarnasjonen spilte en sentral rolle for deres forståelse av representasjon. Et annet sentralt aspekt for dem var Jesus som den andre Adam, eller som Adams antitype. Ifølge Rom 5,18 kom synden til verden ved ett menneskes fall, nemlig Adam. I motsetning til han kommer Jesus med frifinnelse og liv. Denne spenningen mellom dem er sentralt og viktig, spesielt for de allerede nevnte figurantene. Adam er hebraisk og betyr «menneske», og i forlengelsen kan man tenke seg at Adam derfor er en representant for menneskene.

Forutsetningen for denne forståelsen kan kanskje innebære at Adam regnes for å være en historisk person. Med det menes altså at det på et punkt i historien var ett menneske som brakte med seg synden til verden, og ikke nødvendigvis en mann som var det første menneske som het Adam. Forstår man Adam bare som et symbol, er det lettere å si at Jesus også blir et symbol i denne sammenligningen. Denne debatten er kompleks og kanskje litt utenfor den aktuelle debatten her, men nevner den så vidt likevel. Hvis man likevel forstår Adam som et symbol, bringer dette symbolet med seg noen sentrale aspekt, som Jesus settes opp mot. Altså at Jesus kommer med liv og frifinnelse, fremfor synd og død.

Ser man da Jesus i lys av dette, og sier at Jesus er den andre Adam, det *menneske* som bringer frifinnelse og liv til alle, kan vi forstå også Jesus som en representant for menneskene. Det gir derfor god mening å si at Jesus *representerer* menneskene. Adam ble skapt i Guds bilde, så det skulle ligne Gud. Han gjorde opprør da han spiste av frukten. Jesus ble da gjort til menneske, og så det ikke som et rov å være Gud lik (Fil 2,6). Adam ble skapt til å være lik Gud, men ville bli mer lik Gud. Jesus som er Gud, ble da menneske, slik som Adam, for å rette opp i det Adam brakte med seg. Hvordan gjorde Jesus opp igjen for det?

Under 2.2 skrev jeg at Jesus levde et liv i tråd med Loven, et liv vi mennesker var ment til å leve. Dette ser vi også i Matt 5,17. Ikke noe menneske makter det, men Jesus klarte det, da han var uten synd (Joh 8,46) og svik. I lys av at Jesus levde et liv vi var ment til å leve, sammen med inkarnasjonen, hvor han ble menneske og er den andre Adam, er det svært naturlig å si at Jesus representerer menneskene overfor Gud. Det å si at Jesus blir Adams substitutt blir feil, da han ikke bytter plass med Adam. Det er snakk om to ulike personer som bringer med seg to ulike ting til verden, men hvor begge representerer menneskene. Derfor blir her nøkkelordet *representant*. Jesus bytter ikke plass, og det er ikke noe tydelig språk som indikerer solidaritet i denne utleggelsen av Jesus og Adam. Heller ikke Murphys forståelse om *vicarious* er enkelt

å se i Paulus utsagn i Rom 5,18. Da står vi igjen med Craig og Pannenberg's uttalelse om *representasjon*. Hvor Jesus representerer menneskene overfor Gud i det at han bringer frifinnelse og liv til folket med sin død. På denne måten ble Adams overtredelser gjort opp for, og vi kan si at Jesus representerer menneskene i det han gjør på korset.

I forlengelsen av dette er også dåpen en sentral del av representasjons-tanken. I dåpen døpes man til Jesu død og oppstandelse. Vi ser at i dåpen skjer det noe med dåpskandidaten som forenes meg Jesus. Murphy vektlegger den troendes relasjon til Jesus, som er et viktig aspekt. Det kommer kanskje tydeligst frem i dåpen, hvor man direkte knyttes til Jesu død og oppstandelse. Likevel er dette noe annet enn hva Paulus her skriver om Adam og Jesus.

4.4 SYNDFRIHET OG RETTFERDIGHET

Under 2.2 henviste jeg til flere sentrale bibelvers som sier oss noe om synd og gjerne synd knyttet til Jesus. Først og fremst ser vi at Jesus ikke er syndig og forstås som rettferdig (1 Joh 3,5). Til tross for at Jesus var og er rettferdig, ble han gjort til synd for oss (2 Kor 5,21). I følge 1 Johannes er synd overtredelse av Loven. Jesus var rettferdig, men ble gjort til synd *for oss*. Hvordan er det best å forstå *for oss* i denne sammenhengen? Hvis vi oversetter det til å bety *i vårt sted* innebærer det at vi ikke var syndige, eller at vi mennesker slipper synden på et vis. Dette er ikke tilfelle da vi leser at alle mennesker er syndige. Derfor kan vi ikke si at Jesus ble gjort til synd *i vårt sted*. Konsekvensen blir da at en substitusjonstanke ikke er den mest dekkende forklaringen i dette tilfelle. Videre kan vi se på om Jesus ble gjort til synd *på våre vegne*. Ved at Jesus ble gjort til synd på våre vegne viser det til noe felles mellom menneskene og Jesus, men samtidig forstår jeg dette også i retning av at Jesus ble gjort til synd, slik at vi skulle slippe å bli gjort til synd. Dette går ikke overens med det vi ellers lærer om hva et menneske er. Av den grunn blir også representasjon, slik jeg ser det, ikke helt dekkende i dette tilfelle. Det som derimot gir mer mening er at Jesus ble gjort til synd *på grunn av oss*. Nettopp fordi menneskene er syndere, måtte også Jesus bli gjort til synd for å kunne frelse menneskene fra deres synder (som vi har sett, var hensikten til Jesu komme). Det at Jesus ble gjort til synd på grunn av oss, gir kanskje mest mening, men her er det vanskelig å si hvilket ord som passer best. Solidaritet er kanskje mulig, men slik jeg forstår begrepet, er det svært vagt. Kanskje ble Jesus gjort til synd i solidaritet til menneskene. En slik forståelse blir kanskje et slags bakteppe for det som skjer, uten at det sier noe om at Jesus ble gjort til synd. Balthasar snakker om identifikasjon, og kanskje er det det beste begrepet å ta i bruk i dette tilfelle. Ved at Jesus ble gjort til synd, er han på et vis synd. Identifikasjon gjør det mulig å sette likhetstegn mellom to

ting. Jesus identifiserte seg så mye med det syndige menneske at han ble gjort til synd på grunn av dem.

Videre i kapittel 2.2 lærte vi at oppgjøret for synd og overtredelser ble gjort på to ulike måter. Eller, vi kan se en form for utvikling i forståelsen av hvordan man snakker om soning, eller hvordan man gjør opp for syndene. Den første ser vi i praksis ved Yom-Kippur ofringene, eller generelt knyttet til syndoffer. Ved at folkets synder legges på dyret, kan dyrene ofres og sendes bort. En slik forståelse ser vi også i Johannes, hvor døperen Johannes sier om Jesus: «Se Guds lam som bærer verdens synder.» (Joh 1,29). Dette viser at synd er noe som kan tas fra noen og legges over på noen andre. Denne tilnærmingen av synd går ikke overens med Murphys forståelse av vikarierende forståelse, hvor han forstår at det ikke er mulig å overføre synder eller ære over fra et menneske til et annet. Dette kommer vi snart tilbake til. På et vis kan man forstå et slikt offer som en slags representant for folket, hvor bukken som bærer syndene nå representerer det folket som hadde gjort syndene, men også dette blir noe for vagt. Slik jeg ser det, skjer det noe konkret i disse tilfellene, hvor substitusjon er det beste begrepet å bruke. Ved at bukken, eller Guds lam, altså Jesus, tar på seg verdens synder, har han byttet til seg, eller overtatt noe som ikke var hans eget, nemlig synden. Så langt har vi det vi kaller for det «negative byttet», forstått som at Jesus bytter til seg synden. Et bytte innebærer at to parter har gitt noe og mottatt noe. Dette ser vi ikke direkte her i disse tekstene. Så langt har vi bare sett på den «negative» siden ved det. Den «positive» siden ved dette byttet er at menneskene, de troende, får Jesu rettferdighet. Dette ser vi tydelig i Fil 3,8-9.

Ja, jeg regner alt som tap fordi det å kjenne Kristus Jesus, min Herre, er så mye mer verdt. For hans skyld har jeg tapt alt, og alt jeg har tapt, regner jeg som verdiløst skrap, bare jeg kan vinne Kristus og bli funnet i ham, ikke med min egen rettferdighet, den som loven gir, men med den rettferdigheten jeg får ved troen på Kristus.

Den rettferdigheten Paulus har del i, er ikke hans egen som han får ved loven. Det er en annen rettferdighet han får ved troen på Kristus, nemlig Kristi rettferdighet. Det aspektet ved dette byttet som vi her snakker om, er den «positive» siden ved det. Ved disse to aspektene sammen ser vi et reelt bytte. Jesus fikk vår synd, og vi fikk hans rettferdighet. Konklusjonen her blir altså at Jesus er substitutt hvor han tar vår synd, og vi mottar hans rettferdighet.

Så langt har vi sett på synd som noe som kan overføres og legges på en annen. En slik forståelse gjør det mulig å knytte substitusjon sammen med soning for synden. Det andre aspektet, eller den andre måten, innebærer noe annet. I dette tilfellet ser vi at det ikke kan overføres, og er mer

forenelig med Murphys forståelse av vikarierende, nemlig at synden behandles som en gjeld og noe som må tilbakebetales. Dette ser vi igjen i både GT og i NT. Jesus forteller en lignelse om den rike mannen som ettergav gjelden i Matt 18,21-35. Det stilles spørsmål her om hvor mange ganger skal man tilgi en som synder mot en. Jesus svarer at man skal ettergi når han ber deg. Man skal med andre ord ikke før regnskap, men ettergi det som skulle vært betalt. Her ser vi at synden forstås som en slags gjeld og ikke noe som kan føres over på noen andre. Vi ser også noen tilfeller på dette i GT. Vi har sett i noen tekster i Esekiel, men også i 2 Mos at synd er noe som ikke kan overføres, dette går da mer hånd i hånd med Murphys forståelse av synd og gir et godt grunnlag for hans utleggelse. Hvis synden bare er noe som skal betales og ikke kan overføres, er det heller ikke noe behov for et bytte, eller substitusjon slik vi har sett over. Men det er også mulig at så lenge gjelden betales, er det ikke så viktig hvem som faktisk har betalt den. Dette åpner igjen opp for at Jesus kan ta på seg den straffen som var ment til de som ikke betalte tilbake gjelden sin. På den andre side kan vi se i Kol 2,14 at Jesus tar bort gjeldsbrevet vårt. Her skriver Paulus ikke at Jesus tok på seg synden, eller lignende. Her ser vi tydelig at måten å gjøre opp for synden er å betale den gjelden man har, men at Jesus nå har tatt bort det gjeldsbrevet vårt. Dette er vanskelig å beskrive med bare et ord.

4.5 BEGREPENE

Oppgaven skal finne den beste måten å forstå *stedfortredelse* på i lys av Jesu død. *Stedfortredelse*, som vi har sett, innebærer at noen virker i en annens sted. Vi stiller oss derfor spørsmålet hva *virke* betyr, og hva *sted* innebærer. La oss begynne med det siste. Et sted kan være konkret og fysisk der man står, men det kan kanskje også innebære det stedet man er i, som i en situasjon eller fase i livet. Som vi har sett i drøftingen over, ser vi at substitusjon kan passe inn i begge disse forståelsene. Det er et konkret, direkte bytte i sted, som vi har sett ved Jesus og Barabbas. Like fullt kan det også innebære at man som menneske er syndig, og at som substitusjon bytter til seg den synden, den tilstanden man står i, og får rettferdighet tilbake. Dette er en måte å virke på i noens sted. Derfor blir også dette et mulig svar til det første spørsmålet.

Man kan også i noen andres sted representere den andre. Spesielt da ser vi det i konkrete hendelser, men også er det mulig å føre det over på Jesus. Hans måte å virke i menneskenes sted, slik de lever og er, kan gjøres opp for ved at Jesus virker som en representant for dem.

Hva disse begrepene angår, kan vi gå tilbake til 3.8 hvor Packer viser oss en måte å forstå både *representant*, og *vikar* i et nytt lys enn tidligere. Han anser dem i samme retning som *substitutt*. Vi ser at den skilnaden vi gjerne har sett hos Pannenberg og Craig ikke er å finne igjen i Packers utsagn. Packer støtter virkelig å tale om Jesus i substitusjonell forstand, men at det vil man si uansett om man bruker andre begreper også. På denne måten blir *substitutt* en forutsetning for å kunne snakke om disse begrepene.

Hvis vi nå anser dette for å være en god måte å anvende begrepene på, kan vi gjerne tenke oss at den substitusjonelle funksjonen eller betydningen i ordet ikke vil komme like godt frem. Hvis vi påstår at Jesus er vår representant, er det ikke umiddelbart enkelt å forstå der at det også er snakk om et reelt bytte og en substitusjon. Dette gjør det utfordrende å kanskje få frem det vi egentlig prøver å si. Når jeg her i en oppgave som tar for seg ulike begreper og deres bruk, er det viktig å være tydelig i hva ordene innebærer og betyr. Det gjør det kanskje mer forvirrende å inkludere flere begreper inn i ett.

Han inkluderer også *solidaritet*, men dette knytter han opp til vår rolle eller kobling sammen med Jesus. I solidaritet dør de troende sammen med Jesus. Dette aspektet handler mer om forholdet mellom Jesus og de troende, fremfor hva som fant sted med Jesus på korset.

4.6 OPPSUMMERING

Dette kapitlet har hatt til hensikt å drøfte materialet jeg analyserte i de foregående kapitlene og komme frem til en konklusjon på problemstillingen. Det har vi gjort ved å hente frem igjen de metodiske valgene og sett hvordan de har påvirket arbeidet med materialet, for å finne den beste systematiske teologiske tolkningen på *stedfortredelse* som aspekt ved Jesu død.

Vi har undersøkt hvordan de fem begrepene, *representant*, *substitutt*, *vikar*, *solidaritet* og *identitet* har gått overens med det bibelske materialet og hvordan de nærmere bør forstås og forholdet mellom dem. Spesielt har vi sett på figurantenes forståelse av inkarnasjonen, som spiller en sentral rolle for flere av dem. Spesielt er identifikasjon og representasjon gode begrep knyttet til dette.

Knyttet til inkarnasjonen viste det seg at solidaritet var et fint ord, men det brakte med seg noen utfordringer. Det er noe vagt og blir vanskelig å forene med flere av temaene vi har undersøkt. Sammen med identifikasjon har vi sett innledningsvis til forrige kapittel at de er noe mer subjektive enn de resterende. Noe som til en viss grad gjør dem utfordrende å bruke selvstendig. Selv om identifikasjon i noen tilfeller kan oppleves svært subjektiv, har det også noen objektive

aspekt, idet man sier at to ting er det samme. Identifikasjon er derfor noe mer konkret og direkte enn solidaritet, og vi har sett at identifikasjon er lettere å forene med enkelte bibeltekster enn solidaritet.

Jesu relasjon til to skikkelser, Barabbas og Adam, har også blitt vurdert. I disse tilfellene går substitusjon best overens med Jesu relasjon til Barabbas, mens representasjon er mest forenelig med Adam.

Jesus og menneskets forhold til synden gjorde det mulig for oss å diskutere *for oss*, som vi har sett på under 2.1. Jesus ble gjort til synd for oss, noe vi vurderte til å passe best sammen med *identifikasjon*, eventuelt *solidaritet* blir hentet frem som en side ved dette. Konklusjonen her ble at solidaritet kanskje var årsaken til det som skjedde, men at det som virkelig fant sted var en form for identifikasjon.

Mennesker gjør syndige handlinger og er syndige vesener. Det finnes i Skriften to måter å gjøre opp for syndene. En hvor en annen tar på seg synden, som er forenelig med substitusjonstanken, og en hvor man må betale gjelden for overtredelsene. Den sistnevnte går mer overens med Murphys forståelse av vikarierende lidelse, da han ikke ser på synden som noe som kan overføres eller flyttes. Førstnevnte forenes ofte sammen med Jesaja-teksten, hvor en ble straffet for at folket skulle gå fri.

Identifikasjon er kanskje det begrepet det er minst direkte bibelsk belegg for, men som samtidig inneholder noe annet enn representasjon, som jeg anser for å være sentralt. Uten identifikasjonen forsvinner noe av representasjonstanken. Jesus må ha vært et menneske, han må ha blitt til synd, dette krever identifikasjon og ikke bare representasjon. Representasjon har mye bra ved seg, men det må settes sammen med identifikasjon for at det fullt og helt skal få den dybden det virkelig har. Hadde jeg klart å finne et ord som kunne forent disse to begrepene, ville jeg tatt i bruk det nye sammen med at Jesus var vår substitutt. Det har skjedd et bytte. Jesus tok på seg vår synd, og vi fikk hans fred og rettferdighet.

5 AVSLUTNING

5.1 OPPSUMMERING

I denne oppgaven har jeg forsøkt å svare på problemstillingen: *Hva er den beste systematiske teologiske tolkningen av stedfortredelse som aspekt ved betydningen av Jesu død på korset?*

Problemstillingen ble presentert i kapittel én, hvor også noen forskningsspørsmål ble stilt. Da stilte jeg spørsmålet: *Hvordan finner vi den beste tolkningen?* Dette spørsmålet ble allerede besvart i kapittel 1, knyttet til metode. For å kunne finne den beste systematiske teologiske tolkningen, må vi jobbe innenfor kristne rammer. Forskningen og svaret må befinne seg innenfor kristne forutsetninger, og bibelens skrifter må ligge som et grunnlag for undersøkelsen, men også konklusjonen. Her har vi sett at teologer strides i dette punktet. Det andre vi må gjøre er å se på koherens-teorien. En teori jeg anser for å være en fornuftig teori, som også inneholder noen sentrale kriterier som har vært gode i lys av oppgavelyden. Den beste tolkningen er den som logisk gir mening, og som ikke inneholder motsetninger eller ignorerer relevant stoff som påvirker resultatet. Dette har da lagt grunnlag for materialet mitt. Den beste tolkningen er også den tolkningen som best går overens med det bibelske materialet vi har.

I kapittel to har jeg undersøkt og forsøkt å systematisk gå gjennom ulike sentrale bibeltekster knyttet til Jesu død, som påvirker hvordan man snakker om det som den gang skjedde. Bibelaterialet har vist oss et mangfold av forståelser og tilnærminger av Jesu død. Det vi har sett flere bibelske skrifter kan enes i er at Jesus døde *for oss*. Dette kapitlet var preget av to preposisjoner hvor begge ble oversatt til *for oss*. Disse to greske preposisjonene har vært svært aktuelle og relevante i forståelsen av Jesu død. Utfordringen her er at det kan tolkes til å indikere ulike aspekt. Vi har sett at det kan knyttes til å bety *for vår skyld, på våre vegne, og i vårt sted*. Hver av disse oversettelsene indikerer ulike sider og gir grunnlag for å bruke et ord fremfor et annet.

Gjennomgangen av bibelaterialet har vist oss at Jesus var rettferdig og uten synd, i motsetning til menneskene som er syndige og mangler rettferdighet. Jesus ble gjort til synd, kanskje *på grunn av oss*. Han kom også under forbannelsen *for oss*.

Offerkulturen er svært fremtredende, spesielt i GT. Jesus forstås å være Guds offerlam, men også presten som ofrer i NT. Jesus settes også sammen med Herrens lidende Tjener, og at hans død var en død for folket, og en engangshendelse.

Vi har også sett på forholdet mellom Jesus og Adam, slik Paulus fremstiller dem. Med én kom synden, mens med den andre kom liv og frifinnelse. Til slutt i kapitlet så vi på korsets betydning, og det konkrete byttet mellom Jesus og Barabbas.

I kapittel tre svarte jeg på det største forskningsspørsmålet jeg tidligere hadde stilt: *Hva er og betyr stedfortredende?* Dette har vi brukt mye tid på å undersøke. Vi har gått til etymologien til det norske ordet, og vi ser at det kommer fra tysk. Dette tyske ordet *Stellvertreter*, oversettes og brukes ulikt på engelsk, selv om flere er enige i at ordene som brukes betyr og inkluderer ulike elementer. Dette gjør det nødvendig å gå nærmere på disse ordene. Vi har altså sett på ulike figuranter som har tatt i bruk *substitutt*, *representant*, *vikar*, *identitet* og *solidaritet*. I forrige kapittel har jeg forsøkt å undersøke i hvilken grad det er hold i teoriene og bruken av ordene opp til det bibelske materialet.

Rutledge bruker mye tid på i sin bok å skrive om Jesus som en *substitutt*, men opplever begrepet utfordrende, og snakker like ofte om et reelt bytte som skjer på korset. Jesus bytter til seg noe som er vårt, og vi får byttet til oss noe som er hans. Dette byttet har vi også sett innledningsvis, hvor Luther presenterer *det salige bytte*.

Craig bruker tid på å se på Jesus innenfor *stedfortredende strafflidelse-teorien*. Her er det sentralt med offer og med straff. Hovedpoenget er at Jesus påtar seg den straffen som var ment for syndere. Dette gjør han i kjærlighet slik at vi skulle få tilgivelse og frelse. Jesus som offer preger mye av denne teologien, og offeret hadde to hensikter. Å annullere synden og å tilfredsstille Guds vrede.

Denne teorien har blitt møtt med en del kritikk, og Murphy er en av dem som viser til en alternativ teori og forståelse av Jesu død. Han står for *vicarious punishment*. Her er hovedtanken at Jesus ikke tar på seg vår straff eller vår synd, da det ikke er overførbart. Men at i hans død, lider vi mennesker ved å se en vi bryr oss om, bli straffet for våre overtredelser. Her er nøkkelordet relasjon til Jesus, og at vi lider, ved at han lider og dør for oss.

Craig og Pannenberg skriver begge om Jesus som representant. Her vektlegges det at Jesus representerer oss i den kommende døden, og ikke nødvendigvis i denne fysiske og jordiske døden. Jesus kan representere menneskene i inkarnasjonen og ved dåpen. Ved at Jesus ble menneske kan han representere dem, og i dåpen døpes vi til Jesu død og oppstandelse. Dermed kan han representere de dømte ved hans død. Jesus får en fullmakt til å kunne representere oss. Han ble straffet og bar lidelsene vi fortjente.

Balthasar anser representasjon for noe vagt og mener vi må inkludere identifikasjon. Det gjør at representasjonen ikke blir noe symbolsk eller billedlig, men at det er noe som faktisk finner sted. Identifikasjonen er tydelig å se i inkarnasjonen, slik Balthasar ser det. I inkarnasjonen identifiserte Jesus seg med det syndige menneske, og ble også gjort til synd for oss (pro nobis). Det er noe mer enn solidaritet sier han.

Det siste ordet vi har sett på, er solidaritet. Kettler er en av dem som vektlegger solidaritet. Solidaritet er en følelse av samhörighet og gjensidig lojalitet ifølge ordboken. Kettler sier at inkarnasjonen fant sted på grunn av Guds solidaritet til menneskene. Det er den første bevegelse. Den andre bevegelse er Jesu lojalitet og trofasthet som menneske til Gud. Han skriver at i denne solidariteten kan Jesus være vår substitutt.

I kapittel fire har vi drøftet og forsøkt å sette bibeltekst og begreper opp mot hverandre for å undersøke hvilket begrep som best kan begrunnes ut fra de bibelske skrifter.

Vi har sett på noen sentrale elementer og bibelske utleggelser i denne delen. Spesielt har vi vurdert inkarnasjonen, Jesu relasjon og forhold knyttet til Adam og Barabbas. Forståelsen av synd og Jesus som blir gjort til synd. Ut fra disse vurderingene har jeg sett det slik at solidaritet er et mulig begrep som kan brukes, men at det ikke er dekkende nok. Det er for vagt, og det sier for lite om det som faktisk skjer. Solidaritet kan nok sette ord på noe som skjer, men alene og i seg selv er det kanskje ikke dekkende nok. Vi har også sett at Murphys forståelse av vikarierende lidelse også kan bli utfordrende med bibelens mange utsagn om synden som overføres. Selv om det også er tekster som sier at synden ikke kan overføres, er det et flertalls tekster som sier noe om Jesus som Guds lam og at han bar våre synder. Derfor er substitusjon svært aktuelt knyttet til dette. Representasjon som grunn for inkarnasjonen og forholdet til Adam blir gode argumenter for dette begrepet. I tillegg ser vi at Jesus ble menneske, identifiserte seg med det, og at han ble gjort til synd. Også her er det et snev av identifikasjon.

5.2 KONKLUSJON

Min oppsummering og konklusjon på oppgaven blir med andre ord dette:

Jesus identifiserte seg med mennesket og døde i vårt sted. Han bar våre synder på korset, og vi fikk fred og rettferdighet (i bytte). Det kunne han gjøre ved at han levde et liv etter loven, slik at han kunne representere menneskene overfor Gud på korset. Det største argumentet for Jesus som vår representant, er Jesus som den andre Adam, eller forholdet Paulus viser oss er mellom

Jesus og Adam. Identifikasjon, representasjon og substitusjon (altså et konkret bytte) vil jeg si er den beste måten å forstå Jesu stedfortredende rolle som aspekt ved hans død på.

6 LITTERATURLISTE

- Aulén, Gustaf. *Christus Victor: An Historical Study of the Three Main Types of the Idea of Atonement*. Translated by A. G. Herbert. Eugene: WIPF & Stock, 2003.
- Austad, Torleiv. *Tolkning av kristen tro. Metodespørsmål i systematisk teologi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2008.
- Bauer, Walter, William F. Arndt, and Frederick William Danker. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. 3rd ed. revised and edited by Frederick William Danker. ed. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon. With an Appendix Containing the Biblical Aramaic*. Edited by Francis Brown, S. R. Driver and Charles B. Briggs. Peabody: Hendrickson Publishing Marketing, 2015.
- Craig, William L. *The Atonement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- det Norske Akademis Ordbok. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur.
- Eikrem, Asle. *God as Sacrificial Love. A Systematic Exploration of a Controversial Notion*. Bloomsbury T&T Clark, 2018.
- . "Korsets Gåte? Respons til Harald Hegstads bokessay." *Teologisk tidsskrift*, 2019, 198-204.
- Goldberg, Michael. *Jews and Christians: Getting Our Stories Straight*. Valley Forge: Trinity, 1991.
- Gravem, Peder. "Kristen livstolkning." *Prismet* 47 (1996): 262-74.
- Green, Joel B. "Kaleidoscopic View." *In The Nature of Atonement, Four Views*, edited by James Beilby and Paul R. Eddy, 157-85. Illinois: IVP Academic, 2004.
- Gregersen, Niels Henrik. "Dogmatik som samtidsteologi." *Dansk Teologisk Tidsskrift* 71 (2008): 290-310.
- "Hans Urs Von Balthasar, Theologian, Author, and Outstanding Son of the Church." Ignatius Press, 2014, accessed 31.01, 2021, <https://www.balthasarbooks.com/biography/>.
- Hart, David Bentley. *The Beauty of the Infinite: The Aesthetics of Christian Truth*. Grand Rapids: Eerdmans, 2003.
- Hegstad, Harald. "Koherent uten å være autentisk?". *Teologisk tidsskrift* 8, no. 03 (2019): 205-09. <https://doi.org/10.18261/issn.1893-0271-2019-03-06>.
- . "Var korset nødvendig? En vurdering av Asle Eikrems bok om Jesu død som offer." *Teologisk tidsskrift*, 2019.
- Hofius, Otfried. "The Fourth Servant Song in the New Testament Letters." In *The Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, edited by Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004.

- "In Behalf of Vs. On Behalf Of." GrammarBook, accessed 05.06.2021, <https://www.grammarbook.com/blog/definitions/in-behalf-of-vs-on-behalf-of/>.
- Janowski, Bernd. "He Bore Our Sins: Isaiah 53 and the Drama of Taking Another's Place." In *The Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, edited by Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004.
- Janowski, Bernd, and Peter Stuhlmacher, eds. *Der Leidende Gottesknecht, Jesaja 53 Und Seine Wirkungsgeschichte Mit Einer Bibliographie Zu Jesaja 53*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1996.
- , eds. *The Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004.
- Kettler, Christian D. "The Vicarious Beauty of Christ. The Aesthetics of the Atonement." *Theology Today*, 2007, 14-24.
- Kolb, Robert. "Christus Victor." Concise Theology series. <https://www.thegospelcoalition.org/essay/christus-victor/>.
- Lauber, David. *Barth on the Descent into Hell. God, Atonement and the Christian Life*. Wheaton College: Routledge, 2017.
- Moltmann, Jürgen. *The Crucified God*. Translated by R.A Wilson and John Bowden. Munich: Christian Kaiser Verlag, 2019. 40th Anniversary Edition. Der gekreuzigte Gott.
- Murphy, Mark C. "Not Penal Substitution but Vicarious Punishment." *Faith and philosophy: journal of the Society of Christian Philosophers* 26, no. 3 (2009): 253-73.
- Olsen, Pål. "Var Jesu død en stedfortredende strafflidelse? En drøfting av W. L. Craigs forsoningsteori." Master, MF vitenskapelige høyskole, 2020.
- "Oxford Learner's Dictionaries." Oxford University Press.
- Packer, J. I. "What Did the Cross Achieve?: The Logic of Penal Substitution." *9Marks Journal*, 1973, 8-56. <https://www.9marks.org/article/what-did-the-cross-achieve-the-logic-of-penal-substitution/>.
- Pannenberg, Wolfhart. *Systematic Theology*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company T&T Clark Ltd, 2004. Systematische Theologie.
- Rutledge, Fleming. *The Crucifixion: Understanding the Death of Jesus Christ*. Kindle ed. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2015.
- Spieckermann, Hermann. "The Conception and Prehistory of the Idea of Vicarious Suffering in the Old Testament." In *The Suffering Servant, Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, edited by Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004.
- Stott, John. *The Cross of Christ. 20th Anniversary Edition ed*. Downers Grove, Illinois: IVP Books, 2006.

Stuhlmacher, Peter. "Isaiah 53 in the Gospels and Acts." In *The Suffering Servant. Isaiah 53 in Jewish and Christian Sources*, edited by Bernd Janowski and Peter Stuhlmacher, 147-62. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 2004.

Søvik, Atle Ottesen. *The Problem of Evil and the Power of God*. Leiden, Boston: Brill, 2011.